AUI, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LX, 2014

Co-funcționarea gestualitate-limbaj în *discursul religios ocazional* actual, în vederea argumentării

Anamaria Grecu (Gheorghiu)
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi

The performance of a religious discourse (e.g. the occasional one, which is temporally and *circumstantially* subordinated) depends on the cohesion between all the levels of communication and on the preachers' manner of exploiting them in the process of influencing the *collective receiver*. In the present paper, the *occasional religious discourse* is considered as having an *argumentative orientation*, being a *symbiotic* and *interactional* phenomenon whose success depends on the actants' *behavior* and of the *verbal* and *nonverbal communication processes*. The gestures accompanying the discourses analyzed in this paper become, as will be illustrated, both *process* and *physical expression of feelings or emotions*, specifically because parenesis are given in special *occasions* (being different from the Sunday sermons) that impose the *dominant tone* of these discourses (*euphorical* or *dysphorical*). The *coexistence of gesture and language* in the occasional religious discourse will be demonstrated and sustained by illustrating the different and complementary functions fulfilled by gestures during these special occasions: *to emphasize, to adjust, to repeat, to replace, to stress* etc. Furthermore, this paper contends to analyze the way in which the *non-verbal* becomes, in ceremonial occasions, a tool of discursive inter-synchronization. This analysis rests on a corpus of texts transcribed from an audio-video format in accordance with the transcribing norms established in Luminița Hoarță Cărăuşu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iaşi, 2005, p. 11-13, and it is also based on a series of relevant snapshots (pictures).

1. Comunicarea non-verbală. Premise teoretice

Retorica a fost de-a lungul istoriei sale ca disciplină şi practică divizată în părți delimitate de activități precise pe care trebuia să le întreprindă oratorul atunci cînd îşi pronunța discursul. Dacă primele trei părți: *inventio*, *dispositio* şi *elocutio* s-au bucurat de o atenție sporită în tratatele de retorică, celelalte două părți, *memoria* şi *actio*[1], au dispărut treptat din sfera preocupărilor cercetătorilor. Tocmai din acest motiv literatura în ceea ce priveşte prezența fizică a celui care ține un discurs în fața unui public nu este atît de generoasă. Oratorul trebuie să persuadeze sau măcar să încerce să o facă, în funcție de toți *parametrii contextuali* care-i generează discursul. „A persuada" înseamnă mai mult decît „a convinge"[2],

[1] Quintilian, în special, este cel care acordă o importanță deosebită acestui element constitutiv al retoricii. El propune o adevărată teorie şi practică a „acțiunii oratorice" cu privire la modul în care gesturile şi vocea trebuie să însoțească, să susțină, să ilustreze, să întărească cele communicate verbal, prin discursul persuasiv (în Quintillien 1995).

[2] Vezi în acest sens şi lucrarea lui Vasile Florescu (1973 :45): „Aşa cum observă şi Perelman, între convingere şi persuasiune nu este numai o deosebire calitativă, **ci una rezultînd din «diversitatea mijloacelor de probare»**. Aceasta duce la constatarea că, dacă avem în vedere mijloacele folosite, nu rezultatele, primatul este dat în mod general convingerii. Dar dacă avem în vedere rezultatele, *a persuada* înseamnă mai mult decît *a convinge*, fiindcă se adaugă şi obținerea forței necesare trecerii la acțiune. Rezultatele persuasiunii sînt mult mai mari, fiindcă cel care îi

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

înseamnă *a place celuilalt* (şi în cazul predicii parenetice trilogia *docere*, *placere*, *movere* se impune ca formulă a efectului persuasiv prin discurs). Roland Barthes afirma în acest sens că: „…pendant qu'il parle et déroule le protocole des preuves logiques, l'orateur doit également dire sans cesse: suivez-moi (*phronésis*), estimez-moi (*aréte*) et aimez-moi (*eunoia*)" (Barthes 1970: 212).

Despre importanţa acestui tip de comunicare (non-verbală) se scrie abia începînd cu a doua jumătate a secolului al XX-lea odată cu extinderea *teoriilor comunicării*, începînd cu perioada celui de-al doilea război mondial. Bineînţeles şi studiile care au abordat acest tip de comunicare sînt dedicate unor domenii cît mai diverse: *antropologia*, *etologia*, *psihologia socială*, *psihologia afectelor*. Tocmai poate din acest motiv, conceptul, aşa cum susţine T.A. Sebeok este: „un des concepts les plus mal définis de tous ceux de la sémiotique" (Sebeok 1968: 1065, *apud* Corazze 1980: 12). Studiile recente cu privire la comunicarea verbală topesc sau extind de cele mai multe ori anumite concepte către o viziune „multicanal". Considerăm că una dintre contribuţiile cele mai semnificative asupra comunicării non-verbale este adusă de către studiile *Şcolii de la Palo Alto* care privilegiază perspectiva interacţională (interpersonală) asupra comunicării printr-o serie de axiome precise, ce se bazează pe „relaţie". Ea este cea care determină natura comunicării. Relaţia apare între indivizi în procesul interacţiunii care este guvernată de anumite reguli de comportament comunicativ. Axiomele de *bază* ale Şcolii de la Palo Alto[3] pot fi rezumate (prin raportare la „viziunea orchestrală" asupra comunicării, ce interesează lucrarea noastră) astfel:

1. Indivizii (totodată „actori sociali"), nu pot să nu comunice („multicanal"). Orice încercare de a evita interacţiunea este o acţiune în sine, iar orice comportament perceptibil este, în mod potenţial, comunicativ: „Although an individual can stop talking, he cannot stop communicating through body idiom; he must say either the right thing or the wrong thing. He cannot say nothing" (Goffman 1963: 35).

2. Orice comunicare conţine o componentă de conţinut şi una de *relaţie*; schimbul de informaţii dintre doi locutori este însoţit de elemente non-verbale ce însoţesc la rîndul lor, *relaţia*.

3. Fiinţele umane comunică atît *digital*, cît şi *analogic* (care constituie mijlocul de stabilire a relaţiei): *codul digital* este relativ arbitrar, dar se materializează în limbaj, cel analogic nu este arbitrar, ci este intrinsec obiectului semnificat. Cele două coduri nu pot fi separate în procesul comunicării, deşi îndeplinesc funcţii distincte. *Semnele non-verbale sînt analogice*.

4. *Relaţiile* pot fi *simetrice* (cînd participanţii se comportă asemănător) sau *complementare* (cînd diferenţele sînt maximizate). O relaţie ideală se constituie cînd amestecul de interacţiuni este optim.

Erwing Goffman (şi el membru al „colegiului invizibil") aduce prin lucrările sale contribuţii notabile la studiul comunicării non-verbale, prin literatura interacţionistă şi studiile sale de sociologie. Sugestiile sale teoretice vor îmbogăţi şi lucrarea noastră prin ceea

cedează are conştiinţa că a aderat la o teză în mod liber, împins nu de elementara evidenţă, ci solicitat de un transfer axiologic al acţiunii şi gîndirii".

[3] Pentru o sinteză pertinentă vezi G. Bateson, R. Birdwhistell, Erwing Goffman, E.T. Hall, D. Jackson, A. Scheflen, S. Sigman, P. Watzlawick, *La nouvelle communication*, textes recueillis et présentés par Yves Winkin, traduction de D. Bansard, A. Cardoen, M. –C. Chiarieri, J. –P. Simon et Y. Winkin, Éditions du Seuil, Paris, 1981.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

ce el numește *dialect corporal* și care implică faptul că, chiar și atunci cînd indivizii sînt reuniți în circumstanțe în care nu interacționează verbal, se angajează în orice caz într-o formă de comunicare. Anumite elemente în astfel de situații își cîștigă semnificația nu neapărat ca rezultat al unor schimburi verbale, ci ca rezultat al unor posibilități de comunicare diferite, codate, instituționalizate, recunoscute de o societate anume: „Body idiom, then, is a convetionalized discourse. We must see that it is, in addition, a normative one. That is, there is typically an obligation not to convey certain information when in the presence of others and an obligation not to convey other impressions, just as there is an expectation that others will present themselves in certain ways. There tends to be agreement not only about the meaning of the behaviors that are seen but also about the behaviors that ought to be shown" (Goffman 1963: 35).

Pentru unii autori momentul redefinirii comunicării sub această perspectivă, totodată relațională, înseamnă și momentul redescoperirii retoricii ca disciplină, o formă de studiu a comunicării, și ca practică: un instrument de comunicare: „On pourrait donc dire sans exagération que la rhétorique a été la première des analyses de la communication. En retour, elle a beneficié au XXe siècle des enseignements des sciences de l'information et de la communication, ce qui lui a permis de sortir du cadre restreint dans lequel certaines voulaient l'enfermer" (Tamine 2011: 18).

În ceea ce privește comunicarea non-verbală, această teorie *multicanal* a creat și o serie de confuzii în ceea ce privește analiza comportamentului non-verbal și a comunicării non-verbale. O linie imaginară a fost trasată la nivel conceptual între aceste două perspective de către Aubrey Fisher: „…***nonverbal behavior*** is not the same thing as ***nonverbal communication***. Every time people cross their legs or fold their arms they are not necessarly communicating anything. Nonverbal behaviors are part of interpersonal communication only when they are interpretable within some social context of language-in-use" (Fisher 1987: 93).

Jacques Corraze oferă următoarea definiție comunicării non-verbale: „l'ensemble des moyens de communication existant entre des individus vivants n'usant pas du langage humain ou de ses dérivés sonores (écrits, langage des sourds-muets, etc.)" (Corazze 1980: 12). Definiția, după cum se poate vedea, începe cu o excludere care cuprinde de fapt negarea unui lucru pentru autorul citat: comunicarea non-verbală poate fi sonoră (trebuie să ne ferim de expresia „limbaj silențios" pentru a califica comunicarea non-verbală), ceea ce exclude însă conceptul este *sistemul lingvistic uman*, acesta din urmă singur fiind verbal.

Întrucît comunicarea non-verbală face parte din sistemul interacțiunii a doi sau mai mulți indivizi angajați în comunicarea „față în față", problematica aceasta trezește în contemporaneitate interesul cercetătorilor mai ales cu privire la modul în care elementele non-verbale însoțesc discursul verbal, la *co-funcționarea* lor: „Dans ce cadre, l'expression verbale ne fait que prendre place avec les autres modes d'expression et le sens ne s'étudie ni comme objet autonome déjà contenu dans les mots, ni comme texte d'abord et contexte ensuite mais comme effets pour des sujets, effets produits par une expression comme totalité engageant la voix, les gestes, les mots, etc. et non comme accumulation d'unités hiérarchiques. Le sens, alors, est un tout dans ce qu'il comporte d'immédiat et de médiat, indissociable d'une situation dans laquelle sont engagés des sujets" (Cosnier 2001). Definiția aceasta se apropie și de cea pe care o oferă Septimiu Chelcea, în literatura de specialitate românească: „Înțelegem prin comunicare nonverbală interacțiunea umană bazată pe transmiterea de semnale prin prezența fizică și/sau prin comportamentele indivizilor într-o

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

situație socio-culturală determinată" (Chelcea 2005: p. 25). Co-prezența fizică într-un cadrul legitim face posibilă interpretarea corectă a discursului argumentativ şi prin aceste semnale care devin formă de argumentare alături de materialul verbal, ca suport sau ca substitut al lui.

Pragmatica actuală relaționează „non-verbalul" cu *teoria actelor de discurs*. Astfel, conceptul de „act de discurs" (Orecchioni 2012: 150-157) a fost extins şi în domeniul non-verbalului; studiile actuale pledează de altfel către o cercetare completă asupra comunicării: comunicarea „față în față" este în acest sens *multicanal* şi de asemenea, *plurisemiotică*. Actele de discurs, fie ele verbale sau non-verbale care alcătuiesc argumentarea în discursul ocazional se află, vom puncta ulterior, într-un raport interactiv. Dacă orice act de discurs comportă o dimensiune locuționară (a formării frazelor în conformitate cu regulile gramaticii), o dimensiune ilocuționară (legată de forța sau valoarea actului: cerere, ordin, rugăminte) şi una perlocuționară (legată de influența exercitată asupra auditoriului), atunci acestor dimensiuni, în cadrul unui discurs argumentativ, le corespund în plan non-verbal o serie de „condiții de reuşită" în termeni searlieni şi o serie de „maxime", în termeni griceeni, pe care le vom discuta în strînsă legătură cu genul discursiv pe care l-am luat spre analiză (discursul religios ocazional: pareneza[4]):

- ***maxima calității***: bazată bineînțeles pe asumarea totală a comportamentului non-verbal pe care predicatorul îl afişează ca fiind unul autentic, ce nu contravine valorii de adevăr a celor exprimate anterior (verbal sau non-verbal);
- ***maxima cantității***: predicatorul nu trebuie să gesticuleze sau să abuzeze de anumite gesturi care la un moment dat ar putea solicita prea mult *receptorul colectiv* şi inclusiv să inducă o stare de „surmenare" asupra sa. Predicatorul trebuie să mențină un echilibru, la nivelul execuției lor, între frecvența şi spațiul utilizat în execuția lor gesturilor.
- ***maxima cantității***: predicatorul trebuie să utilizeze acele gesturi care aduc o contribuție reală comunicării printr-un surplus de informație cu privire la ceea ce este comunicat verbal: anumite valori pe care unele acte verbale le au şi direcția spre care trebuie orientată interpretarea lor sau ceea ce nu este comunicat verbal, dar care este indus de către context (gesturi specifice „circumstanței": *euforie* sau *disforie*, în funcție de starea generală a interacțiunii). Privirea, mimica, expresiile faciale şi postura corporală joacă un rol deosebit prin raportare la ceea ce este spus sau chiar simțit (*afecte*) în legătură cu un eveniment ce este generator al discursului ocazional.
- ***maxima relevanței:*** gesturile care însoțesc comunicarea verbală în contextul discursului parenetic, ca discurs argumentativ, trebuie să corespundă inclusiv *condițiilor instituționale* care definesc în aceeaşi măsură discursul parenetic. Astfel anumite gesturi au un *rol performativ explicit* în termeni austinieni prin aceea că în afara circumstanțelor, anumite acte non-verbale nu au aceeaşi valoare ilocuționară. Astfel de gesturi sînt recunoscute de o anumită comunitate şi validate de ea,

[4] Adoptăm, în lucrarea noastră definiția pe care o oferă Vasile Gordon (2001b) acestui gen omiletic aparte: „pareneza este o cuvântare bisericească simplă ce se rosteşte la momente liturgice speciale, fie de bucurie (botez, cununie, sfințirea Bisericii, instalarea preotului în parohie, ş.a.), fie de întristare (înmormântare, parastase, calamități naturale)", Ne asumăm, deopotrivă, *valențele pragmatice* pe care le implică acest gen discursiv, care face, de altfel, obiectul cercetării noastre actuale.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

indiferent de gradul de eterogenitate al auditoriului. Ele sînt numite şi „gestes formalisés" (Desclés 2011: p. 28).

- ***maxima modalității*** ar corespunde la nivel non-verbal atenției sporite pe care predicatorul trebuie să o acorde gesturilor astfel încît ele să nu contrazică ceea ce este exprimat verbal, prin discursul său[5].

Pornind de la aceste considerente, actul de discurs non-verbal prin simpla sa funcționare în discursul argumentativ, un discurs cu un scop precis, devine *co-funcțional* cu acesta şi este, prin urmare, simultan şi complementar: ***o acțiune*** (pentru că vizează transformarea realității); este ***intențional*** (pentru că interpretarea adecvată depinde de recunoaşterea de către interlocutor a intenției de comunicare); ***este convențional*** (pentru reuşita sa depinde de acele „felicity conditions" care sînt legate de persoanele şi circumstanțele utilizării actului, de intenția persoanelor implicate şi efectul asociat enunțării); ***totodată este determinat contextual*** (de unde ne dăm seama cum anume trebuie interpretat actul) (Frumuşani 2000: 105).

Funcționarea lor simbiotică însă, ca un tot, nu se bucură în literatura de specialitate de atenția pe care ar merita-o; multe dintre abordările actuale asupra discursului în general şi a discursului religios în special, insistînd în mod special pe materialul verbal şi mai puțin pe elementele care îl însoțesc. Dintre cele două categorii de „acte non-verbale" aşa cum le numeşte Catherine Kerbrat-Orecchioni, *gesturile* („actes communicatifs"[6]) sînt cele de care ne vom ocupa în mod special. Ele vor face obiectul analizei noastre în lucrarea de față cu scopul precis de a observa, nota şi analiza anumite funcții pe care le îndeplinesc ele în procesul argumentativ (tocmai prin „co-funcționarea" cu cele verbale). Ele sînt legate în mod special de „competența" predicatorilor de a susține şi prin aceste acte, ceea ce este elaborat în discurs. Catherine Kerbrat-Orecchioni defineşte termenul de „competență comunicativă" ca fiind „ansamblul aptitudinilor care-i permit subiectului vorbitor să comunice în mod eficace în situații culturale specifice" (Orecchioni 1990: 30). Competența este o calitate individuală care asigură reuşita procesului de comunicare şi include atît mijloace verbale, cît şi nonverbale. Întrucît comunicarea *este* un proces social, ea este dominată de norme socio-culturale caracteristice grupului sau grupurilor din care fac parte interactanții şi pentru că reuşita (*felicity*) depinde nu doar de conținutul transmis, ci şi de „modul de a spune", „competența comunicativă se prezintă ca un ***dispozitiv complex de aptitudini***, în care cunoştințele lingvistice şi cele socio-culturale sînt amestecate în mod indestructibil" (t.n.) (Orecchioni 1990: 31, emfaza ne aparține).

[5] Cele patru maxime conversaționale formulate de către H.P. Grice sînt definite ca linii directoare către un principiu general al comunicării. Aceste maxime se aplică, aşa cum afirmă şi autorul inclusiv în situația în care „X îl ajută pe Y să îşi repare maşina", nu doar în cazul tranzacțiilor ce au loc în cadrul schimbului verbal (în Grice 1967: 4-12).

[6] Catherine Kerbrat-Orecchioni 2012: 151. Autoarea separă clasa *actelor non-verbale* în două categorii: „actes communicatifs" şi „actes non communicatifs". Acestea din urmă au o finalitate *exclusiv practică* fiind numite gesturi *praxice* sau *instrumentale*. Remarcăm însă în ceea ce priveşte corpusul pe care l-am selectat spre analiză că toate actele non-verbale înscrise în comunicarea ceremonioasă parenetică transmit informații prețioase cu privire la relația dintre co-predicatori, relația acestora din urmă cu ascultătorii, dar şi cu privire la o anumită etichetă ce caracterizează interacțiunile în ansamblul lor. Cele funcționale (praxice sau „non comunicative") vizează transformarea materială spațiului în care se derulează actul discursiv şi în mod normal nu sînt purtătoare de mesaje, neavînd prin definiție nici măcar destinatar.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Actele de vorbire non-verbale se concretizează ca „extentional objects" (*doings*) (Dijk 1981: 121) în timp ce „acțiunile" în opinia aceluiași autor sînt *intenționale*, adică interpretări ale primelor. Ideea de bază pe care dorim să o subliniem în legătură cu acest raport între acțiuni este faptul că o singură acțiune, cum ar fi cea *verbală* (discursul în toată complexitatea sa), în opinia noastră și în conformitate cu ceea ce susține autorul, nu își cîștigă sensul deplin și nu poate atinge eficiență maximă decît în relație cu altele, în cazul nostru cele *non-verbale*. Ne apropiem prin cele afirmate mai degrabă de teoria wittgensteineană conform căreia: „Tot ceea ce spunem își primește sensul din restul acțiunilor noastre" (Wittgenstein 1976: 70 *apud* Vernant 1997: 48). Anumite ceremonii, în contextul cărora se rostesc predicile parenetice sînt de fapt acțiuni instituționale, uneori inclusiv mediatizate, de ordin simbolic. Pentru că este imposibil ca ele să fie disociate de această încărcătură simbolică, anumite tipuri de comportamente vor fi asociate celor care le emit ca fiind relevante pentru un anumit „rol social instituit" (Planque 2013: 23) poziție, condiție, statut și funcție. Prin elaborarea teoriilor asupra „actelor de discurs" (Austin 2005; Searle 1983) în domeniul pragmaticii, concepția asupra discursului ca acțiune devine una fecundă în ceea ce privește studiul „valorilor perlocutorii" a anumitor discursuri cu orientare argumentative, însoțite și în sens propriu de o serie de „acțiuni", *simultane*, *paralele* sau *complementare*, adică de actele de discurs „non-verbale".

Genul de discurs pe care îl avem în vedere permite o analiză cît mai complexă din acest punct de vedere, analiză susținută de una din cele mai importante axiome: comunicarea „față în față" este deopotrivă *multicanal* și *plurisemiotică* (Orecchioni 2012: 150). Pornim, astfel, în analiza gesturilor care însoțesc discursul religios ocazional ca discurs cu orientare argumentativă, de la viziunea pe care ne-o asumăm asupra comunicării. Discursul religios ocazional este un fenomen simbiotic, un fenomen interacțional a cărui reușită depinde de totalitatea comportamentelor verbale și non-verbale ale interactanților. Catherine Kerbrat-Orecchioni vorbește despre trei roluri generice pe care gesturile le pot juca prin raportare la activitatea discursivă verbală:

- *Jouer un rôle subalterne par rapport au verbal* (obiecțiile și cererile sînt de cele mai multe ori însoțite de înclinări ușoare ale capului);
- *Jouer un rôle complementaire* (gesturile joacă în acest sens un rol important în ceea ce privește fenomenul „sincronizării interacționale"; alteori acestea au valoare ilocutorie);
- *Assumer un rôle plein*: inițiativ sau reactiv (Orecchioni 2012: 154).

Aceeași autoare remarcă o serie de diferențe importante între actele non-verbale și cele verbale: actele non-verbale *pragmatice cu valoare ilocutorie* sînt foarte puține (*salutul*, *refuzul*, *negația*, *mulțumirile*, *ordinele* sau *interogațiile*) spre deosebire de cele verbale; în timp ce actele de discurs verbalizate se realizează cu ajutorul enunțurilor (sub forma unui amalgam între valoarea ilocuționară și conținutul propozițional); actele non-verbale nu au conținut propozițional: „…c'est au seul contexte qu'il revient de spécifier le contenu sur lequel porte la valeur…" (Orecchioni 2012: 155). Ceea ce trebuie însă ca studiile actuale asupra comunicării să recunoască este întocmai ***necesitatea integrării lor complementare în structura interacțiunilor fără însă a le desprinde spre interpretare de activitatea verbală***. Astfel, o interacțiune „față în față" se realizează prin sinergia a trei căi concomitente: una discursivă și cealaltă pragmatică. Acestora li se alătură și empatia. Jacques Cosnier (Cosnier, în Cabin 1998: 143-150) scoate în evidență cîteva forme de realizare a gesturilor prin raportare la trei direcții (discursivă, pragmatică, empatică). În vederea unei abordări pe

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

criterii cît mai clare, vom urmări funcționarea non-verbalului în cadrul argumentării prin discurs, raportîndu-ne la corpusul nostru, plecînd de la următoarea configurare a diverselor teorii pe această temă.

2. Gesturi care însoțesc discursul

Acestea sînt gesturile care definesc activitatea *mimo-gestuală* ce este legată de construirea enunțului cu care se integrează.

A. **Gesturi co-verbale.** Gestualitatea co-verbală se bucură astăzi de o atenție deosebită, mai ales în literatura de specialitate franceză. În această direcție se îndreaptă şi clasificarea propusă de Jacques Cosnier. Axioma cercetării sale este formulată în termeni preciși: „…nous ne pensons pas que les gestes conversationnels soient verbaux, mais nous sommes convaincus qu'ils sont langagiers" (Cosnier & J. Vaysse 1922 : 40-50, apud Montredon, în Barrier 2001: 15). Gesturile co-verbale sînt puternic legate de context şi interpretarea lor depinde de materialul verbal.

a. *Gestualitatea ilustrativă*: care mimează acțiunea sau care mimează forma unui obiect sau activități descrise în discurs. Gestualitatea ilustrativă cuprinde un set variat de gesturi precum:

- ***ideografele*** (care concretizează cursul gîndirii, în secvențele argumentative, dar chiar şi în cele narative). Daniela Rovența-Frumuşani vorbeşte în acest sens despre *teatralitatea argumentării* (Frumuşani 2000: 80), care implică nu doar modelarea interlocutorului ci şi faptul că cel care ține discursul este liber să creeze relații între evenimente aşa cum consideră că ar putea fi mai relevant, în opinia noastră ajutîndu-se şi de materialul non-verbal. Spre exemplu, în pareneza rostită la Bobotează, argumentarea este construită pe principiul „logicii în lanț" (Gordon 2001: 286): *interogațiile retorice* şi *citatele* care se succed (marcate paraverbal prin emfaza cuvintelor cheie, prin conturul melodic ascendent non-terminal şi intensitate forte) sînt susținute gestual prin mişcări ale mîinii stîngi, cu care predicatorul ține crucea de lemn (*simbol* al autorității în numele căruia se vorbeşte): „…botezați în numele sfintei treimi↑iar această apă duhovnicească spune sfîntul pavel↑+„iz-vorăşte↑din PIAtra cea duhovnicească↑(marcînd emfaza cu mişcări ale mîinii stîngi în care ține crucea de lemn, în timp ce mîna dreaptă este strînsă în pumn)iar piatra cea duhovnicească este hristos."+(repetînd gestul, priveşte către auditoriul din fața sa, iar pumnul mîinii drepte este aşezat la nivelul pieptului)încît↑(marcînd conectorul cu aceeaşi mişcare a mîinii stîngi ce ține crucea de lemn)NOI am_venit_la_biserică ASTĂZI↓(repetînd gestul către auditoriul din dreapta sa)am participat la dumnezeiasca liturghie↓(revenind cu mîinile în dreptul pieptului;ținînd crucea de lemn cu ambele mîini, mîna o acoperă pe cea stîngă)primim APA cea binecuvîntată↑ <F><Î><R> pentru a-l primi pe hristos dumnezeu↑OMUL(marcînd emfaza cu mişcări ale mîinilor ținînd crucea pe axa verticală sus-jos)în viața noastră↓(marchează cuvintele aplecîndu-se uşor auditoriu, se mişcă simultan pe axa orizontală stînga-centru-dreapta)în casele noastre↓în țara noastră:↓în lumea noastră…" (foto nr. 1).

Amplificarea şi *gradația logică*, marcate în discursul verbal, sînt susținute gestual, prin mişcări scurte, sacadate ale mîinilor sau ale capului; secvența prin care am exemplificat se încheie în acest sens cu o înclinare scurtă a trupului către credincioşii postați în fața sa (ce coincide din punct de vedere paraverbal cu rostirea cuvintelor printr-un contul melodic descendent non-terminal).

De cele mai multe ori *ideografele* sînt utilizate şi cu rolul de a „a *repeta*" (*to repeat*) şi prin aceasta *a sublinia* sau chiar *a recapitula* ce s-a spus verbal prin o serie de mişcări ale mîinilor, cu *funcție metalingvistică*: „…aşada:r_în primul rînd botezul↑+(orientîndu-se către auditoriul din centru, ridică mîna la nivelul pieptului, marcînd cu acelaşi gest cuvintele)în al_doilea rînd SFÎNTA şi DUMNEZEIASCA scriptură↑+(gest coverbal, ilustrativ, marcînd actul enumerării prin ridicarea degetului arătător)în al

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

trei:lea rî:nd↑(continuînd gestul îndreaptă cele trei degete către auditoriu, mișcînd trupul pe axa de adîncime față-spate)IUBIREA fraților↑ față de dumnezeu:↑ și față de oameni.(orietîndu-se pe axa orizontală dreapta-centru către auditoriul din centru)<F>…" . (foto nr. 2)

Aceeași clasă de gesturi este utilizată atunci cînd sînt relatate verbal anumite scene biblice: în cazul narațiunii, utilizată ca strategie, gesturile însoțesc părți ce alcătuiesc structura sa clasică: situația de echilibru tulburată de un eveniment, derularea acțiunii, rezolvare și reacție apoi situația finală, revenirea la echilibrul esențial (Frumușani 2000: 146). Observăm că gesturile ilustrează într-un fel, prin mișcări circulare, fie succesiunea temporală a evenimentelor relatate, fie, în cazul descrierii, enumerarea atributelor unui lucru, fapt, situație: „….iar acea:stă zi-dire:↑(desprindere ușoară a mîinii de pe piept și deschidere către credincioși cu palma orientată în sus)care_se numește to:t biserică↑+(unirea degetelor mîinii drepte mănunchi, marchează cuvintele printr-o mișcare a mîinii către interior; cu vîrful degetelor îndreptate în jos)a:rată:că↑(ridicare ușoară a capului și a privirii către stînga sus)ar-hitectura este:învelișu:l(mișcare circulară a mîinii drepte, cu degetele mănunchi, dinspre dreapta către stînga)unei_comunități în rugăciune.(continuînd gestul cu o sacadare scurtă a aceleiași mîini pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos și revenind cu mîna lipită de piept)ia:r(privind către stînga sa)con-ținutul acestui(mișcare scurtă a mîinii drepte pe axa de adîncime, circular și revenind)e-dificiu↑(orientîndu-și trupul și privirea către dreapta sa)zidi:t↑(revenind cu orientarea trupului și a privirii către centru)…" (în pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 3)

- ***kinetografele*** și ***pictografele*****:** dacă primele apar mai puțin în corpusul nostru poate pentru că în procesul argumentării ar putea fi percepute ca activități ale gesticulației, ***pictografele*** se bucură de o frecvență mult mai mare în corpusul nostru, aceasta în primul rînd datorită puterii lor de sugestie a formei și mărimii obiectului sau noțiunii definite în discurs. Ele joacă un *rol complementar* cînd însoțesc anumite explicații și prin aceasta și *un rol fatic*, pentru că, prin ele, este captată atenția vizuală a auditoriului: „…suntem chemați să ne deschidem lăuntrul(gest de unire a degetelor mîinilor în dreptul pieptului)sufletului nostru↑+pentru_a_deveni POTIR binecuvîntat↑(gesturi care mimează forma potirului cu ambele mîini unite)în care să se așeze↓DUMNEZEU:DUHUL SFÎNT↑+(repetă gestul, sacadat)că fă:ră desăvîrșirea noastră↓în dumnezeu DUHUL SFÎNT↑+nu există viață creștină(repetînd gestul cu aplecare scurtă către auditoriu)autentică.++(repetînd același gest și revenind)și sînt_atîtea obstacole:↑(brațele deschise, privirea orientată în sus, mîna dreaptă imită forma unui receptacol, iar palma stîngă este deschisă)care stau în calea venirii_duhului sfînt în noi↓(mișcări ale brațelor pe axa verticală sus-jos, apoi revine cu brațele deschise)…" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 4). Un alt rol pe care îl joacă aceste gesturi este acela de a spori *efectul de prezență* al anumitor stări sau trăiri prin implicarea cognitivă a auditoriului în conturarea și crearea „imaginilor" cu ajutorul metaforei argumentative, „trop al asemănării, invenției și strategiei" (Avădanei 1994: 22, *apud* Cărăușu 2008: 379): „…iar noi_cîntă:m↑(gest al mîinii drepte cu vîrful degetului arătător îndreptat către credincioșii din fața sa)„în biserica_slavei ta:le stînd_născătoare de dumnezeu↑(privind către credincioșii din stînga sa)în ce:ruri (ridicînd degetul arătător al mîinii drepte cu vîrful orientat în sus)ne_pare_a sta." deci:(lipind palma mîinii drepte de piept, pe engolpion)sfîntul_ghe:rman al constantinopolul a_spus că_biserica este:(gest al mîinii drepte cu palma îndreptată în jos, degetele răsfirate; mișcare pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos)cerul pe_pămînt.(privind către dreapta și revenind)și_ntradevă:r cînd vede:m(ridicînd privirea către stînga sus și revenind)pic-tu:ra cu_sfinții↑(continuînd gestul mîinii cu o mișcare pe axa orizontală cu direcția de execuție dreapta-stînga)a-proape de no:i↑(gest al mîinii drepte, pe axa de adîncime cu punct de contact pe piept)sim-țim că:biserica este ce:rul coborît(plecînd capul și privirea)pe_pămînt. …" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 5). Imaginea, prin puterea ei de reprezentare, face posibilă relația între lumea nevăzută și cea concretă. În parenezele analizate de noi imaginea

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

devine mijloc privilegiat pentru a vorbi despre Dumnezeu, iar aceste imagini își au rădăcina în realitatea sensibilă. Imaginea devine o formă didactico-pedagogică pentru a transmite concepte sau idei și devine instrument al cunoașterii: „Imaginea este un mijloc de comunicare și de cunoaștere a ceea ce nu este direct cognoscibil, pentru a accede la cunoașterea transcendentului. În mediul religios imaginile simbolice sunt considerate ca avînd în ele însele capacitatea de a purta credinciosul la o relație mai directă cu divinul...Valoarea acestui imaginar constă în capacitatea sa de a provoca participarea integrală a subiectului; apoi are forța simplicității sale, care îl face să acționeze direct asupra spiritului și asupra inimii în mod spontan, fără necesitatea unei culturi speciale sau a vreunui efort" (Avădanei 1994: 67, *apud* Cărăușu 2008: 379).

Metafora este o strategie argumentativă care a depășit cu mult funcția ornamentale; în discursul religios, prin metaforă se explică și se accesibilizează înțelegerea unor concepte specifice registrului: „…bi-se:rica:↑(gest al mîinii drepte, extensional, către dreapta sa, cu palma deschisă, orientată în sus; ușoară orientare a trupului către dreapta)…de zid↑(revenind cu orientarea trupului și a privirii către centru, cu degetele mîinii drepte unite în forma unui „receptacol" deschis în sus; gest scurt pe axa de adîncime către față)este_învelișul↑+(unind vîrful degetelor mîinii drepte, trasează o linie imaginară pe axa orizontală stînga-dreapta)arhitectural↑(continuînd gestul, trage mîna către sine, la nivelul pieptului)a_bisericii celei vii↑(revenind cu mîna către auditoriu, sub forma unui „receptacol"; mișcare pe axa de adîncime dinspre auditoriu către sine)formată din cle:r și po-por.+(lipind mîna pe piept)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 6). Raportîndu-ne la scrierile actuale, exemplele de mai sus sînt relevante pentru ceea ce este definit drept „métaphore gestuelle" (t.n. metaforă gestuală): „le geste rappelle le caractère concret du mot pris au figuré. Il évoque l'image que le mot contient virtuellement" (Calbris 1989: 201), fenomen care joacă în discursul religios ocazional (adresat unui auditoriu eterogen) mai ales un rol persuasiv, dar și pedagogic prin însuși procesul de apariție a lui, schematizat de autorul citat mai sus, astfel:

$$\text{Le geste concrétise l'abstrait} \downarrow \overset{\text{ABSTRAIT}}{\underset{\text{CONCRET}}{\quad}} \uparrow \text{ et symbolise le concret (Calbris 1989: 209).}$$

În procesul de *intersincronizare*, în cazul nostru, dintre co-predicatori, în unele situații, gesturile co-verbale ilustrative executate de unul dintre agenți, completează sensul transmis verbal de către celălalt, angajat în transmiterea unui mesaj către receptorul colectiv. O astfel de situație întîlnim în: „…după_aceea_an_de_an pînă_n două mii șa:pte↑

[I.P.S. Daniel:(gest al mîinii drepte, gest executat cu palma deschisă în jos, ilustrînd ridicarea treptată a Bisericii)<șoptit> s_a ridicat. <zîmbet>(privind către predicatorul din dreapta sa și revenind cu orientarea privirii către credincioșii din fața sa)

ne_ați binecuvîntat pu:terile prin prezența preasfinției vo:astre↑

[I.P.S. Daniel: (marcînd cuvintele predicatorului prin mișcări scurte ale capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos)<zîmbet> la vecernia:intrării_domnului_n ierusalim↑(privind către patriarh și revenind)

[I.P.S. Daniel:(continuînd gestul prin mișcarea sacadată a capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, marcînd cuvintele predicatorului, privește către acesta și revine orientîndu-și privirea către credincioșii sin fața sa)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 7).

- ***deicticele*** (gesturi indicatoare care își cîștigă sensul în context, doar prin *co-funcționarea* cu discursul verbal). Un loc aparte între aceste categorii de gesturi îl au, așadar, gesturile care însoțesc *deixis-ul*: *gesturile indicative* sau *referențiale*. Aceste gesturi sînt în permanență legate în discursul argumentativ de *locul*, *timpul*, *persoana* la care se face referire în discurs („referință"). *Desemnarea* se face fie prin gesturi ale mîinii (cel mai frecvent cu ajutorul

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

degetului arătător), fie prin schimbarea direcției privirii și respectă „legea desemnării referentului prezent” (Cosnier, în Cabin 1998: 144). De cele mai multe ori în secvențele în care predicatorul face referire la sine sau la comunitatea din care face parte execută un gest al mîinii, auto-centrat, cu punct de contact pe propriul corp, la nivelul pieptului. Deicticele gestuale sau „ostensive” (GALR: 638) apar cu o frecvență ridicată în corpusul nostru și îndeplinesc diverse funcții: *persuasivă*, *explicativă*, *fatică*, *relațională*. Următoarele gesturi deictice sînt și „coordonatele fundamentale ale cadrului deictic” (GALR: 645):

- *gesturi deictice personale*: „…despre aceeași viață_a lui hristos care să fie viața noastră↓(coborînd mîinile unite la piept)că NOI creștinii↓(degetele îndreptate către auditoriu)trebuie să fim ca el(mișcînd circular degetele arătător exterior-interior)care a zis(unind mîinile strînse)nu mai trăiesc EU(pumnii alăturați de piept și revine)ci hristos trăiește-n mine_căci în hristos domnul↓(pumnii în aer)ne mișcăm↑+(aceeași poziție a mîinilor apoi plecăciune către auditoriu și revenire)viem↑+(repetarea gestului)și sîntem.+(repetarea gestului)…” (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 8);
- *gesturi deictice spațiale*: „…sfînta_scriptu:ră↑(revenind cu privirea orientată în jos)că lo:cul în_ca:re↑IA_cob a vazut_o sca:ră(gest al mîinii drepte cu degetele unite mănunchi, gest pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos)între_cer și pă:mînt.(continuînd gestul pe axa verticală jos-sus-jos, revenind cu mîna la nivelul pieptului)pe care:co:borau:(repetînd gestul ilustrativ pe aceeași axă și direcție de execuție)și_urcau ÎN_gerii.(revenind cu mîna dreaptă lipită de piept)a fost nu_mit ca:sa lui dumnezeu:↑(privind către stînga-sus)…” (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 9);
- *gesturi deictice temporale*: despre gesturile legate de exprimarea timpului și spațiului tratează G. Calbris (Calbris 2011: 274). Acesta scoate în evidență în lucrarea sa coerența cu care este reprezentat *timpul* la nivelul expresiei non-verbale; el distinge următoarele categorii de gesturi: o categorie de gesturi care trimit la o perioadă de timp delimitat și care trimit la evenimente care s-au succedat de-a lungul timpului (gesturi drepte): „…ziua de astăzi↑+(privirea și palmele ridicate)așezată:+între înălțare:↑++(gest de segmentare pe axa orizontală cu ambele palme deschise paralel, mișcînd corpul către stînga)și pogorîrea duhului sfînt↓(același gest către dreapta)ne plasează pe noi↑+într-o stare: de_așteptare↑++(palmele deschise către exterior, gest fix pentru cîteva secunde)…” (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 10); o categorie de gesturi care evocă trecerea timpului (gesturi curbe, circulare[7]): „…care_a coborît peste sfinții și dumnezeiești apostoli↑(repetarea gestului)și i-a transformat pe ei↑(brațele deschise cu palmele orientate în sus, mișcare circulară pe axa orizontală: lateral-exterior și revine)din oameni goi și neputincioși↓+(gest de segmentare pe axa orizontală cu ambele palme deschise paralele, mișcînd corpul către stînga și revine)în oameni plini de cura:j+bărbați puternici↑+care_au_nfuntat moartea↑++pentru a-l propovădui pe mîntuitorul hristos↓+DUMNEZEU:adevărat(gest de segmentare pe axa orizontală cu ambele palme deschise paralele)…” (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 11) sau care indică trecutul apropiat, recent (gesturi ale mîinii drepte de tipul „orientarea degetului mare, către spate, peste umăr”) în exemplul: „…îl cunoaște pe dumnezeu:pentru că suntem MARTORI și trebuie să fim și mărturisitori↑(degetele reunite în pumn)cum spunea evanghelia din ziua_nălțării+(degetul arătător al mîinii drepte este orientat în spate, peste umăr și revine) MARTORI ȘI MĂRTURISITORI ai lui isus_cristos_cel mort și_nviat++pînă la marginile↑pămîntului.++…” și viitorul (către față, cu degetul arătător al aceleiași mîini): „…↓„CEI care vor crede-n mine(mișcări circulare pe axa de adîncime ale degetelor arătător exterior-sine)” vom

[7] Astfel de gesturi sînt plasate, în literatura de specialitate, în categoria (t.n.) „gesturilor etimologice” („gestes étymologiques”): pentru că, trasarea în aer a cercului înseamnă „evoluție” (< lat. *evolutio*): desfășurare, derulare. Vezi în acest sens Calbris/ Porcher 1989: 202.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

asculta de asemenea duminecă↓(mîna stîngă strînsă în pumn, mîna dreaptă cu arătătorul îndreptat în sus)la sfînta liturgie↓…" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu foto nr. 12).

Observăm că aceste gesturi deictice, de orice tip, sînt executate în relație cu propriul corp, al predicatorului, şi sînt proiectate în spațiu, în relație cu acesta. În literatura de specialitate se vorbeşte de asemenea despre anumite „stiluri de prezență corporală" (Barrier 2001: 79-84), caracterizate în funcție de două axe principale: ***intensitatea*** (ritmul cu care gesturile sînt executate) şi ***extensivitatea*** (expansivitatea cu care acestea sînt executate în spațiu şi în relație cu el). Barrier menționează patru stiluri diferite, dintre care, în corpusul nostru identificăm trei: acestea diferă în funcție de fiecare predicator în parte sau apar în combinații diverse în funcție de circumstanțele rostirii discursului, de fazele discursului, mai dramatice, mai incitative etc.:

- *Stilul maximal pe ambele axe*: cu tendință de a ocupa în proporție destul de mare spațiul interacțional, cu numeroase gesturi deictice, emfatice şi chiar ostensive care trădează un angajament interacțional marcat. O altă proprietate a acestui stil este tendința de a metaforiza gestual conceptele, frecvență ridicată a gesturilor figurative.
- *Stilul minimal pe ambele axe* (intensitate şi extensivitate slabe): sedentaritate posturală şi proxemică, economie generală în mişcări şi gesturi; spre deosebire de primul stil de prezență, acesta se caracterizează prin gesturi mult mai simetrice, tehnice, rigide.
- Cel de-al treilea stil de prezență corespunde cazului atipic în care *intensitatea este crescută, iar extensivitatea slabă*: acesta se concretizează mai ales prin gesturi sacadate, în special executate pe axa verticală, frontal cu mîna sau/şi ale capului.

Toate aceste forme de manifestare ale *gesturilor ilustrative* apar de cele mai multe ori atunci cînd anumite elemente prezente în discursul verbal al predicatorului trebuie să fie susținute de *desemnarea obiectului în discuție*, pentru o mai bună eficiență a argumentării. Notăm de asemenea şi „proprietatea anticipativă a gesturilor ilustratorii" (Collett 2005: 26) inventariate în corpusul nostru: de cele mai multe ori gesturile sînt executate anterior rostirii cuvîntului „ilustrat": „…ca_orice politician_ncearcă(privind scurt către credincioşii din stînga sa şi revenind)să:↑iasă basma cu rată şi să nu audă:şi_mpăratul↑că mai are alte probleme:(repetînd gestul)că de-ja:↑(înclinînd capul uşor către dreapta)sca-unul î:îi:ă(gest indicial al mîinii executat prin ridicarea degetului mare şi arătător şi revenind, fără a desprinde în totalitate mîna de pe analog)era:foarte sen-sibil.+(plecînd capul şi privirea şi marcînd rostirea silabisită prin mişcări scurte ale capului pe axa verticală cu direcția de exucuție sus-jos)şi_vedem că_ncearcă↑(ridicînd capul şi privirea)pe_cale_administrativă(privind către credincioşii din stînga sa, lipeşte mîna stîngă pe obrazul drept)ce_nu se:po:ate↑(gest al aceleiaşi mîini cu punct de contact pe ochelari, aranjîndu-i şi revenind cu mîna pe analog)rezolva pe cale politică↑se(privind către credincioşii din dreapta sa şi revenind cu privirea către cei din stînga)…" (pareneză la botez). Această anticipare de tip gestual, îndeplineşte în discursul argumentativ, mai multe roluri: „…aider le locuteur à trouver le mot imagé approprié, lui servir de compensation dans la communication s'il craint de ne pas trouver le terme adéquat, et maintenir l'intêret de l'auditeur en lui faisant deviner et vérifier la parole qui suit" (Calbris 1989: 199).

Astfel de secvențe susțin teoria generală conform căreia atunci cînd „…avem dificultăți în amintirea unui cuvînt de multe ori numai făcînd gestul potrivit putem recupera cuvîntul din memorie" (Collett 2005: 26) şi apar în discursul religios ocazional ca momente vizibile de „ezitare", alături de anumite discontinuități de limbaj (la nivel verbal: stereotipurile slab semantizate: „bun", „aşa", „da", „î", „ă": „…da↑vă:+(revenind cu orientarea capului către credincioşii din fața sa, ridicînd privirea către pictură)invită:m deci ca_n pa:ce_n linişte↑(continuînd gestul

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

mîinii pe axa de adîncime, circular cu direcția de execuție dinspre sine către exterior) …" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi) sau chiar de „acomodare" (de cele mai multe ori prin gesturi de ajustare a posturii): „…evreii_l cunoșteau şi l-au şantajat↑++(privind către credincioşii din fața sa, ridicînd capul)cînd:hrist┴cînd pilat↑+++(marcînd corectura cu o mişcare scurtă a capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos şi revenind cu privirea şi capul plecat către evanghelie; repetă gestul mîinii drepte desprinzînd uşor, parțial, cu palma deschisă, mîna de pe analog)le:↑+(ridicînd capul şi privirea către credincioşii din fața sa; ajustare a posturii)le dă:┴discută_cu_ei↑(ridicînd mîna stîngă şi atingînd uşor cu degetele acesteia urechea stîngă; mişcare scurtă sacadată a capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos şi revenind marcînd corectura şi reformularea)le:le_spune(coborînd mîna în poziție inițială) …" (pareneză la Denia celor 12 Evanghelii).

Aceste gesturi sînt înscrise, la fel ca şi discursul verbal, de acelaşi gen în categoria activităților care definesc ceea ce numeşte literatura de specialitate, *intersubiectivitate* (în interacțiune). Alături de „modalitate", noțiunea de „hypocorrection"[8] este parte integrantă a demersului de figurație pentru că îndeplineşte acelaşi scop: menajarea feței partenerului (în cazul nostru a co-vorbitorului sau a auditoriului în general). Gesturile care însoțesc şi „ilustrează" într-un fel sau altul acest fenomen verbal, îndeplinesc împreună cu acesta, în discursul argumentativ, aceeaşi funcție: de a compensa caracterul ambițios al discursului (conținutul sau formei sale) prin „degradarea calculată a formei sale" (t.n.) (Rouan 2000 *apud* Rouan, în Barrier 2001: 64) care se concretizează printr-un lexic mai puțin pretențios, ezitări, corecturi, majoritatea însoțite şi gestual după cum putem vedea şi în exemplul:„…î:dorim să exprimăm deci prețuirea_noastră↑recunoştința↑(ridicînd capul şi privirea)să_oferim↑+da:ruri(privind către stînga şi revenind; mişcare uşoară a capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, marcînd cuvintele)celor_care_n mod deosebit au î:(privind către dreapta şi revenind cu privirea plecată) con_tribuit↑dar mai_înainte de_a oferi(gest al mîinii drept cu degetul arătător îndreptat către dreapta; mişcare sacadată pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos marcînd rostirea cuvintelor)da-ruri(mişcare scurtă a capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, marcînd rostirea silabisită a cuvîntului)celor_care_au contribuit↑(gest al mîinii drepte, cu degetele unite, pe axa orizontală cu direcția de execuție stînga-dreapta)ca să uităm↑+(gest al mîinii drepte cu degetele răsfirate, către dreapta)darurile_mai ma:re┴da:ruri mai mari↑(continuînd gestul mîinii cu degetele unite în mănunchi; mişcări pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos şi revenind cu mîna pe piept)oferim bisericii_nou sfințite↑ <zîmbet> ca_şi la o ca:să nouă↑(gest al mîinii cu degetele răsfirate şi palma orientată în sus)cîteva da:ruri cu valoare de si:mbol↑(depărtînd uşor a brațele şi revenind) …" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi). Exemplul extras aparține unei secvențe ce face parte din protocolul înmînării diplomelor de vrednicie şi a darurilor din partea arhiereului-predicator. Aceste secvențe de tip *laudatio* sînt mult mai abundente în discursul religios ocazional decît în celelalte genuri omiletice şi uneori datorită configurației lor pretențioase pot deveni un „atac" pentru fața pozitivă a destinatarilor.

Aceste elemente contribuie şi ele, în opinia noastră, la *sporirea naturaleții artistice*: susținută nu doar prin dozare şi prin măsură, ci, aşa cum demonstrează şi exemplele date, şi prin aşa numita *gratae neglegentiae*: „Distribuite cu grijă şi în cantitate precis calculată, neglijențele voite devin *gratae*, plăcute, adică „artistice", şi ele contribuie atît la anularea efectului supărător pe care îl produce arta prea vizibilă, cît şi la sporirea credibilității" (Florescu 1973: 60).

[8] Noțiune introdusă de către Claire Maury-Rouan, *L'hypocorrection: entre sociolinguistique et analyse linguistique des interactions*, în I Simposio Internacional de Analisis del Discurso, 1998: Lengua, texto y discurso, Visor Libros 1627-1638, 2000, apud Maury-Rouan 2001: 63.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

b. *Gestualitatea paraverbală*: numite și gesturi „ritmice" oratorice (în termeni quintilieni „dirijorale"), aceste gesturi joacă un rol esențial pentru receptarea eficientă a mesajului verbal pentru că însoțesc de cele mai multe ori *emfaza* subliniind anumite elemente semantice. Prin aceste gesturi, anumite aspecte ale discursului verbal sînt *întărite*, *subliniate*, *evidențiate*. Iată care sînt gesturile paraverbale pe care le-am identificat în corpusul nostru:

Cele mai multe dintre ele sînt gesturi executate cu mîna dreaptă pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, sacadat sau mișcări scurte ale capului pe aceeași axă. Gesturile mîinii și mișcările capului sînt sincronizate cu *rostirea silabisită a cuvintelor* sau cu *rostirea emfatică* a anumitor cuvinte sau structuri cheie: prin *gesturi secvențiale și rectilinii*' care marchează separarea, „delimitarea" (Calbris 2011: 43): „…arătînd prin aceasta_că↑+(mișcări circulare pe axa de adîncime ale degetelor arătător exterior-sine)pentru toți(repetarea mișcărilor în sens opus)cunoașterea lui dumnezeu:↓(arătătorul ambelor mîini îndreptate în sus)înseamnă(gest de segmentare pe axa verticală cu ambele palme deschise, ținute paralel)să-l ai pe hristos în tine↑(mîinile așezate pe piept)viața ta↑:să fie viața lui.viața lui să fie viața ta.+căci↑+el este lumina lumii↑(gest indicial pe verticală cu arătătorul ambelor mîini)+el este sarea pămîntului↓„CEI care vor crede-n mine(mișcări circulare pe axa de adîncime ale degetelor arătător exterior-sine)„…" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 13) sau prin care sînt interpelați credincioșii prin orientarea vîrfului degetelor mîinii către ei, alături de utilizarea verbală a pronumelui personal de persoana a doua (utilizat „generic"): „…SĂ CUNOȘTI ÎN-VĂ-ȚĂ-TURA DE CREDINȚĂ+TU+creștin dreptslăvitor↓+tu↑+creștin ortodox↑+(gest de segmentare pe axa verticală cu ambele palme deschise, ținute paralel)…" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu foto nr. 14). Același rol îl joacă și înclinările sacadate ale trupului către față, foarte încărcat din punct de vedere expresiv, cu pumnii strînși și ochii închiși în exemplul: „…căci în hristos domnul↓(pumnii în aer)ne mișcăm↑+(aceeași poziție a mîinilor apoi plecaciune către auditoriu și revenire)viem↑+(repetarea gestului)și sîntem.+(repetarea gestului)…" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 15).

O secvență dinamică din acest punct de vedere întîlnim și în pareneza rostită la „Ziua Absolventului", în care rostirea mesajului prescriptiv-incitativ este marcată gestual prin manipularea „toiagului arhieresc": mișcări pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, cu punct de contact pe podeaua scenei (aceasta a fost amplasată în prealabil, special pentru eveniment): „…crește_și_naște↑în familii(lovire ușoară a cîrjei de pardoseala dispozitivului, gest executat cu mîna stîngă)creștine alături↑(repetînd gestul) și pămîntul țării voastre↑(același gest de lovire ușoară a cîrjei, marcînd cuvintele)care să fremete_totdeauna de-a_lungul vieții↑sub cîlcîiele picioarelor voastre.(repetînd gestul)așada:r(sprijinid cîrja nemișcată de pămînt) …" (foto nr. 16).

Dacă la nivelul formei, adică la nivel structural, discursul religios păstrează elemente ale oratoriei clasice[9], observăm în discursurile analizate de noi și o preferință pentru

[9] Atît în ceea ce privește itinerariul pregătirii ei*: inventio, distributio, elocutio, memoria și actio*, cît și în ceea ce privește structura. În mare parte discursul religios respectă schematica propusă de antichitate de către Quintilian în: *exordiu, narațiune, dovedire, respingere și perorație*, în cazul parenezelor analizate ne limităm doar la a preciza că structura lor se apropie foarte mult de cea „clasică", deși nu respectă ordinea fixă, pentru că, spre deosebire de celelalte genuri omiletice există anumite modificări recomandate chiar de literatura de specialitate datorită influenței „circumstanței" rostirii sale. În acest sens, „exordul măreț sau pompos" (*apud* Aramă 1922: 116) este urmat *rareori* de rostirea verbală a temei deoarece „tema este cazul însuși" (*ibidem*: 4).

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

variație la nivel gestual în funcție de secțiunea discursului: parenezele ce fac parte din corpusul nostru se caracterizează aproape în unanimitate printr-un *crescendo* uşor de sesizat, fiecare diviziune caracterizîndu-se prin dinamism al *gesturilor multifuncționale* sau a *semnalelor* care accentuează şi amplifică discursul.

B. **Gesturi substitutive strategice**: acestea sînt utilizate de cele mai multe ori pentru a evita redundanța; ele apar cu funcție repetitivă a informației transmise verbal, anterior. *Gesturile sincretice şi curbilinii* (Calbris 2011: 81), care marchează „înglobarea", sînt cele mai frecvente: ele apar de obicei înaintea rostirii cuvintelor: „…deci_a:icea↑în_biserică se:(continuînd gestul aceleiaşi mîini dinspre exterior către interior cu vîrful degetelor unite îndreptate în jos; mişcare circulară pe axa de adîncime)gu:stă:în arvu:nă↑(mişcare sacadată a mîinii pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos)în_anticipație↑(continuînd gestul, pe axa de adîncime, dinspre sine către exterior)şi_acest lu:cru l_auzim↑(continuînd gestul mîinii drepte pe aceeaşi axă de adîncime dinspre sine către exterior)apoi scurt către ureche şi_l trăi:m(revenind cu mîna pe piept, pe engolpion)ori_de_cîte_ori ne_mpărtă:şim(privind către dreapta sa)cu sfînta_euharistie(privind către stînga sus)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi) sau „…luați aminte la voi ÎNŞIVĂ(gesturi scurte pe axa verticală cu arătătorul ambelor mîini)şi la turma peste care↑(brațele deschise larg în lateral)duhul sfînt(mîinile ridicate uşor în sus unind arătătorul celor două mîini într-un punct fix)v-a pus pe voi_episcopi↑(repetă gestul lăsîndu-se uşor pe spate şi revenind)sau preoți↑(acelaşi gest mai scurt)sau învățători↓(gest sacadat pe axa vericală a mîinilor cu degetele unite sub forma „turnului")…" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 17) Din punct de vedere simbolic, literatura de specialitate caracterizează astfel de mişcări ca exprimînd: „unitatea" („sudura" – mai ales prin unirea finală a vîrfurilor degetelor în „turn" –, „fuziunea", „solidaritatea").

C. **Gesturi complementare**: în corpusul nostru aceste gesturi apar spre finele discursului, marcînd încheierea lui. Gesturile complementare la care facem referire, unele dintre ele, pot fi încadrate în categoria largă a *gestualității qvasi-lingvistice* care cuprinde în sens larg gesturile convenționalizate în funcție de cultură, echivalente ale cuvintelor. *Gesturile quasi-lingvistice* completează de foarte multe ori fluxul logic al discursului. Gesturile lente din *exordium* se precipită însă mai ales în secvențele *argumentatio* atunci cînd intervine inclusiv *blamul*, atunci cînd se insistă pe anumite valori şi percepte creştineşti şi sînt blamate cele necreştineşti: identificăm gestul mîinilor strînse în pumn, îndreptarea arătătorului în jos pentru demonstrarea insistenței şi mai ales, pentru avertisment şi recomandare, gestul în cadrul căruia „trei degete sunt îndoite sub degetul mare în timp ce arătătorul este întins şi îndreptat către auditoriu, sacadat": „pentru că mulți lu LUPI(acelaşi gest, doar cu ridicarea sacadată a arătătorului ambelor mîini) răpitori <F>(privind spre stînga şi revenind)erau în vremea sfîntului pavel <S>++în vremea sfinților_părinți+şi NU mai puțini↓şi NU mai vicleni↓şi nu mai puțin RĂZBOINICI sunt lupii răpitori↓care doresc cu ORICE preț↓să zmulgă părți(degetele mîinilor strînse în pumni, mişcări sacadate pe axa verticală sus-jos)din sufletul:bisericii_drept_slăvitoare+din sufletul bisericii_celei una↑+sfîntă↓+" (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 18). Variația în secvența argumentativă este resimțită şi la nivel paraverbal, astfel încît identificăm chiar întreruperi ale tempoului ridicat al vocii (<Î><F><R>) ca strategie de menținere a interesului față de cele comunicate şi de conştientizare a caracterului amenințător al situației descrise.

Încadrăm în aceeaşi clasă şi anumite gesturi *emblemă* pentru a face trecerea la următoarea categorie de gesturi cu care se şi confundă în cazul nostru, ca *relaționeme*: „les emblèmes sont des gestes de forme et d'utilisation conventionnelles…, qui peuvent être

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

utilisés indépendamment de la parole, bien qu'ils aient souvent une expression verbale équivalente" (Cosnier, în Pléty (dir.) 1993: 103-105). Ele apar aşa cum vom exemplifica, de cele mai multe ori, în poziție inițială (ca *acte ritual de inițiere*) sau finală (ca *acte ritual de încheiere a interacțiunii*).

3. Gesturi care pilotează interacțiunea (în procesul de „co-pilotare")

Acestea sînt specifice *interacțiunii dialogale* şi îndeplinesc în acest sens o *funcție de coordonare*, însă ele depind foarte mult de organizarea spațială a comunicării, de contextul situațional: „…contextul teatralizează şi dramatizează raporturile sociale" (Lardellier 2009: 19).

Organizarea concretă a spațiului în care se derulează interacțiunea şi distanța fizică ce separă instanțele comunicării, joacă un rol foarte important pentru receptarea argumentării şi pentru relațiile care se stabilesc şi care sînt expuse în timpul „ritualului comunicativ". Organizarea interacțiunilor ține de partea materială a ceremoniilor, dar în acelaşi timp configurează tipul de relație „orizontală" sau „verticală" (Orecchioni 1996: 42) care se stabileşte prin discurs, între interactanți: „Toute interaction se déroule dans un certain cadre et met en présence des personnes données, ayant certaines propriétés particulières, et entrenant un certain type de lien socio-affectif : telles sont les données externes (ou contextuelles) de l'interaction, qui sont fixées à son ouverture" (Orecchioni 1996: 41-49).

Discursul religios ocazional este un gen omiletic aparte, care este rostit din acest punct de vedere, nu doar în spațiul instituționalizat, ci şi în alte spații „sociale formale" (Lardellier 2009: 41): esplanade, aule, locuri special amenajate, scene; acestea sînt organizate în funcție de anumite tehnici de expunere, respectînd inclusiv un simbolism al formelor vizuale, care să permită comunicarea şi expunerea, etalarea (în cazul anumitor ritualuri de instituire): „…aceste parade simetrice, mici protocoale integrate şi alte convenienţe implicite, îi permit fiecăruia dintre actorii interacțiunii să-şi contureze «teritoriul eului» în funcție de «teritoriul celuilalt»…" (Lardellier 2009: 43).

Bineînțeles că implicarea *receptorului colectiv* în context decurge şi din această organizare spațială, prin amplasarea centrală şi delimitarea (prin covoare roşii, bariere) „dispozitivului ritualic": „…dispozitivul ritualic acordă un alt statut fiinţelor, gesturilor, obiectelor […] el semiotizează spațiul, îl constituie ca un continuum care vizează operativitatea […] acest dispozitiv operează o delimitare, care este o închizătură orizontală, dar o deschizătură verticală spre o altă dimensiune" (Lardellier 2009: 83). Chiar şi în spațiile mai puțin formale (troița, groapa defunctului, în cazul necrologului, curtea credincioşilor etc.) principiul centralității este respectat: predicatorii sînt cei care ocupă poziția privilegiată care să permită difuziunea mesajului. Între aceştia din urmă se stabileşte o relație „simetrică" din punctul de vedere al „statutului de participare" („participation status" Goffman 1974 *apud* Winkin 1981: 256) aflîndu-se şi din punct de vedere proxemic în „zona personală"[10]. Această apropiere permite şi observarea anumitor „relaționeme verticale sau orizontale" (Orecchioni 1996: 46), în anumite cazuri, în funcție de ierarhie şi de identitatea situațională a fiecărui predicator:

[10] Hall 1971. Autorul introduce termenul de „proxemică" pentru a califica relația spațiu-interacțiune, bineînțeles studiul său avînd în vedere diferențele şi similitudinile care apar la acest nivel în diverse culturi. El vorbeşte în linii mari despre patru zone: zona intimă (50 cm); zona personală (70-1,20m.); zona socială (1,20-2,40m.); zona publică (mai mult de 2,40m.)

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

1. Anumite *taxeme* sau mărci non-verbale ale poziției înalte sau joase (gesturi sumisive) apar spre exemplu în interacțiunile dintre predicatori după anumite „rituri de instituire”[11]: o situație specială impune pareneza la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, în care predicatorul, adică mitropolitul, se află din punct de vedere proxemic față în față cu Starețul Mănăstirii, alături de P.S Calinic Botoşăneanul, cei trei realizînd o formațiune triunghiulară deschisă, iar distanța dintre predicator şi stareț corespunde din punct de vedere proxemic celei personale. Această stare discursivă le permite celor doi, emitentului şi receptorului „imediat”[12] dacă îl putem numi aşa, să se „fixeze” vizual într-o relație. Dacă analizăm „sub lupă” acest moment relativ scurt, remarcăm producerea lui în momentul în care IPS Teofan adresează mulțumire celor care au coordonat pictarea bisericuței, privirea acestuia indicînd emoții de prețuire şi empatie față de efortul şi interesul acordat acestui eveniment. Starețul este primul care se desprinde din această „relație” lăsînd privirea în jos, semn al smereniei gest efectuat cu precauție ceremonioasă. Această secvență de tip *laudatio* are un efect puternic persuasiv şi implicit acțional: parenezele sînt rostite într-un spațiu instituționalizat, în Biserică, cu intenția de a educa, a emoționa şi a instrui auditoriul, iar forța perlocutorie prin care se vrea o schimbare în comportamentul credinciosului devine eficientă atunci cînd se oferă modele care trebuie urmate, repere morale înalte: „…adresăm mulțumire_lui dumnezeu(ridicînd privirea sus)aşadar↑+pentru această(mişcare a privirii pe axa sus-centru)frumoasă(priveşte către stareț)podoabă↓a casei sale(priveşte în sus către pictură)şi din mulțumirea_adusă lui dumnezeu↑(coboară privirea spre stareț)izvorăşte şi mulțumire'_adresată părintelui stareț_nicodim↓++(ridicînd privirea)fraților<Î><F>din obştea mînăstirii↓(privire panoptică)şi a tuturor acelora:↑+care de-a lungul_aproape două decenii↑ s-au înscris între prietenii↑apropiații_şi_cunoscuții↑mînăstirii+hadîmbu:↑(starețul cu mîinile încleştate lăsate în poală priveşte către mitropolit, apoi în sus către pictură)şi_au răspuns↑chemării părintelui↑+(starețul coboară privirea spre pămînt şi revine)pentru a fi aici CTITORI↑+împreună_cu_ctitorii care_au înălțat↑(starețul pleacă privirea şi capul uşor)această biserică↓+acum treisute↑+cincizeciși-doi↑de ani. …” (pareneză la sfințirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu (1), foto nr. 19).

2. Anumite „relaționeme orizontale” marcate şi prin gesturi haptice cu punct de contact pe propriul corp apar în aceleaşi situații, cu rol de „adoucissement” (*softners* Orecchioni 2012: 72) atunci cînd primele ar putea fi „amenințătoare” pentru fața celuilalt): „…aşa_să v-ajute dumnezeu↓(mişcare a trupului pe axa orizontală cu direcția de execuție stînga-centru)în viață.(privire panoptică către centru-față, uşoară reverență către auditoriul din dreapta sa, cu mîna dreaptă lipită de piept, prin plecarea capului) <zîmbet>

Auditoriu <aplauze>…” (pareneza la „Ziua Absolventului”, foto nr. 20).

În ceea ce priveşte contactul cu receptorul colectiv, trebuie să precizăm că, pentru fiecare tip de pareneză, distanțele sînt diferite şi contactul cu auditoriul variază în funcție de gradul de formalitate şi de gradul de eterogenitate al acestuia. Astfel, discursurile ținute după săvîrşirea *Sfintelor Taine* se fac într-un cadru mult mai degajat, mai puțin formalizat, cooperarea între predicator şi credincioşi fiind vădit mai intensă. *Ierurgiile* şi mai ales slujbele de *Te Deum* impun din punct de vedere proxemic, prin organizarea spațiului de cele

[11] Ne referim aici la acele practici simbolice: transformări ale „rolului” sau ale „statutului” care marchează anumite etape importante ale vieții şi la nivel social : botez, căsătorie, moarte, hirotonie, etc. Ele produc transformări efective de ordin social, dar nu intervin direct asupra realului.

[12] Utilizăm acest termen doar din perspectivă spațială pentru că pareneza simplă este rostită în Biserica ale cărei fresce au fost sfințite, auditoriul larg, fiind destul de numeros, se află în afara Bisericii.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

mai multe ori *mobil* sau *semi-fix*, extinderea distanței de la *zona personală* chiar către cea *publică*.

Gesturile care pilotează interacțiunea se concretizează în corpusul nostru mai ales la nivelul relației dintre co-vorbitori prin:

a. Gesturi care apar atunci cînd co-predicatorii gestionează timpul alocat fiecăruia dintre ei în vederea comunicării eficiente executate cu palma deschisă către exterior, semn al „cedării cuvîntului", al „invitației de luare a cuvîntului" (foto nr. 21).

Gesturile deictice sociale (GALR: 653)[13] însoțesc, în cazul nostru, îndeosebi actele verbale ritual de deschidere şi încheiere: „săvîrşirea semnului sfintei cruci" şi „reverențele". Aici se încadrează de asemenea şi „ritualurile de confirmare" (Picard, în Cabin 1998: 174) care susțin identitatea participanților şi prezervarea „feței" (prin gesturi de „considerație", „respect"); ele apar şi între *co-vorbitori* prin gesturi „pline" ale invitației de a se alătura vorbitorului curent, executate chiar de acesta: „…P.F. Daniel: (ieşind din altar, înaintează pe soleie cu fața spre credincioşi)<L><J><S>

[Unul dintre diaconi(îi înmînează cîrja arhierească prin partea stîngă)

P.F. Daniel: (preluînd cîrja arhierească cu mîna stîngă; mîna dreaptă este lipită pe piept) prea_fericirea voa:stră↑(gest al mîinii drepte, cu palma deschisă către exterior, în sus, către dreapta-spate, indicînd către Preafericitul Mitropolit Hristofor)

[P.F. Mitropolit Hristofor: (ieşind din altar, se apropie de P.F. Daniel, situîndu-se în dreapta sa)

prea_fe:ricite:(revenind cu mîna dreaptă lipită de piept, plecare uşoară a capului şi înclinare a trupului către față)părinte_mitropoli:t↑+(ridicînd capul şi privirea; mîna dreaptă este lăsată în cădere pe lîngă corp)nalt_preasfinților_voa:stre:(privind către credincioşii din fața sa; mişcări uşoare ale capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, marcînd cuvintele)stimate_autorită:ți_preacucernici_pă:rinți↑(plecînd capul şi privirea)iubiți_credincioşi_şi(gest de ajustare a posturii, prin repoziționarea cîrjei arhierești, către un punct mai apropiat de sine)credinciose↑(ridicînd privirea către pictură şi revenind)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 22) şi între *receptorul colectiv* şi *co-predicatori*, față de care se află în relație verticală: (plecarea capetelor atunci cînd se încheie intervenția unuia dintre predicatori şi săvîrşirea gestului crucii pentru binecuvîntarea verbală, finală, din partea predicatorului) (foto nr. 23).

c. Destul de multe fapte semiotice; „faptele semiotice" însoțesc şi titlurile de adresare sau deschid interacțiunea printr-un set de „ritualuri de acces" (Picard, în Cabin 1998: 174): înaintarea către partea centrală a „dispozitivului ritualic", ajustarea posturii, a microfonului, etc.

„…Auditoriu <aplauze>

[I.P.S. Teofan face un pas către spate dreapta şi înmînează cu mîna dreaptă microfonul preotului catolic. Îşi îndreaptă apoi privirea către auditoriul din dreapta sa, face reverențe scurte către acesta apoi către cei aflați în față-centru, pe dispozitivul numărul 2, atingîndu-si uşor barba. În momentul premergător discursului preotului catolic, I.P.S. Teofan îşi menține postura dreaptă, creînd iluzia sprijinirii pe cîrja arhierească, cu mîna dreapta peste cea stîngă, privind auditoriul din dreapta sa, apoi plecînd capul şi privirea

Preotul catolic(înaintează către centrul dispozitivului, ținînd microfonul în mîna dreaptă, iar cartea de cult în mîna stîngă, lipită de piept) <L><Î><F> înalt prea sfinția voastră↑+(îndreptîndu-şi privirea către dreapta, către I.P.S. Teofan)

[13] Deixis-ul social codifică reprezentarea în enunț a distincțiilor sociale convenționalizate privitoare la: poziția relative a loctorului şi a destinatarului; poziția relativă a locutorului şi a persoanei la care face referire; tipul de context social în care are loc comunicarea.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

[I.P.S.Teofan plecînd privirea face un gest pe axa de adîncime, mîngîindu-şi uşor barba cu mîna stîngă, în timp ce, cu mîna dreaptă susține cîrja arhierească

domnilo:r_rectori↑(făcînd scurte reverențe către față-centru (dispozitivul numărul 2) și către auditoriul din dreapta)onora:te autorități_academice↑domnilo:r studenți.sîntem_mpreună cu dumneavoastră:(mişcare a trupului şi a privirii pe axa orizontală cu direcția de execuție dreapta-stînga)…" (pareneza la „Ziua Absolventului", foto nr. 24).

3. Procesul de „autoreglare" este însă permanent. Co-predicatorii care ascultă discursul *preotului* sau *arhiereului* care ia cuvîntul vor încerca să mențină o anumită „sincronie" între ceea ce este comunicat şi ceea ce ei înşişi comunică: nu doar prin discursurile lor ulterioare, ci şi prin mimo-gestică observabilă „in praesentia" discursului celuilalt. Astfel intersincronizarea este permanentă între co-predicatori şi între aceştia şi receptorul colectiv. Următoarele îmbinări ale gesturilor (Orecchioni 1990:30) pot fi identificate în corpusul nostru, executate de către co-predicatori:

• *Gesturi simultane şi simetrice*:

„…iubiți_credincioşi_şi(gest de ajustare a posturii, prin repoziționarea cîrjei arhierești, către un punct mai apropiat de sine)credinciose↑(ridicînd privirea către pictură și revenind)cu_ajutorul lui dumneze:u↑am să_vîrşi:t(plecînd privirea și revenind)

[P.F. Mitropolit Hristofor: (primind de asemenea cîrja, îşi ajustează postura, poziționîndu-se simetric, în „oglindă" față de predicator, ținînd cîrja arhierească în mîna dreaptă)

[Z şi I.P.S. Teofan: (poziționîndu-se în fața P.F. Daniel și a P.F. Hristofor, pe lateral, formînd împreună cu ceilalți slujitor prezenți o formațiune dreptunghiulară deschisă către credincioşi)

slujba_de sfințire_acestei biserici(privind către stînga și revenind)cu_hra:mul↑(plecînd capul și privirea și revenind)in-tra:rea do:mnului_în ierusa:lim↓şi:↑sfîntul ma:re mucenic_dimitrie_izvorîtorul_de mir.(plecînd capul și privirea și revenind)o biserică_ma:re↑(privind în sus și revenind) frumoasă:↑con-struită cu mu:ltă:(ridicînd capul și privind către partea dreaptă sus)

[P.F. Mitropolit Hristofor: (privind de asemenea în partea dreaptă-sus; gest în oglindă, sincron)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 25).

• *Gesturi simultane şi complementare* (plecări ale capului şi privirii atunci cînd cel care vorbeşte priveşte către co-predicatorul din dreapta sa):

„…a-ceastă catapeteasmă↑(gest al mîinii drepte către spatele său, indicînd catapeteasma; uşoară înclinare a capului către dreapta)este e-pi-tra-hilul bisericii.(privind către credincioşii din stînga sa) <zîmbet> iar_acu:ma_ave:m nu numai(deschizînd brațul drept cu degetele răsfirate și degetul arătător orientat în sus)epitrahi:l↑ci şi:(orientîndu-se cu trupul și privirea către stînga sa) sa:cos↑ sa:u fe:lon.(marcînd rostirea printr-un gest extensional al brațului drept către exterior cu palma orientată în sus și degetele răsfirate)

[I.P.S. Teofan: (răsucindu-ți trupul și privirea uşor către credincioşi, privind către pictură)

biserica:este persona:⊥unificată↑(gest al mîinii drepte, cu degetele unite mănunchi ; mişcare sacadată pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos)de :şi este_o construcție↑(ridicînd privirea și revenind cu mîna dreaptă lipită de piept)

[I.P.S. Teofan : (revenind cu fața către predicator, continuînd să privească pictura)

pentru_că poa:rtă nu:mele unui sfînt sau mai_multor sfi:nți.+(privind către credincioşii din stînga și revenind)de:ci:↑biserica_are ca scop↑(ridicînd mîna dreaptă cu degetele unite mănunchi)<R> le-gătu :ra per-soanelor↑++(plecînd privirea ; gest simultan al mîinii drepte cu pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos marcînd rostirea silabisită a cuvintelor)de_pe_pămî:nt↑(ridicînd privirea)persoanelor_umane cu persoanele: di-vine(ridicînd privirea și revenind ; ridicînd uşor mîna dreaptă și revenind cu ea lipită de piept, pe crucea de la piept)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi, foto nr. 26).

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

• *Gesturi succesive şi simetrice* (la anumite gesturi ale capului care marchează emfaza anumitor forme verbale, co-predicatorii fac acelaşi gesturi „ecou", confirmative mai ales în astfel de „schimburi ritual" (Goffman 1987: 23), de forma dialogului argumentativ):

„…poarta_ce:rului deşi nu era nimic↑(gest al mîinii drepte cu vîrful degetului arătător îndreptat în sus, mişcarea scurtă marcînd negația)construit doar o sin-gură pia:tră↑(continuînd gestul mîinii cu degetele unite, mişcare a mîinii, sacadat, marcînd rostirea silabisită a cuvîntului)

[P.F. Mitropolit Hristofor:(mişcări scurte sacadate ale capului pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos, marcînd ritmic cuvintele predicatorului)…" (pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi).

• *Gesturi succesive şi complementare* (la luarea cuvîntului de către alt predicator, ceilalți pleacă privirea şi capul): mai ales în situațiile în care există între aceştia, în mod vizibil o disimetrie relațională: prin „rolul instituțional" pe care îl ocupă, în cadrul slujirii în sobor, arhiereul este cel care ia întotdeauna primul cuvîntul, dominînd în acest fel, interacțiunea (foto nr. 27 – pareneza rostită după apolisul slujbei de tîrnosire a bisericii celei noi):

„…[I.P.S. Teofan: (atingîndu-l pe spate pe preotul paroh, cu mîna dreaptă îl îndeamnă să înainteze)
o cruce de binecuvîntare↑
[Preotul Dumitru Boboc:(înaintînd către patriarh, privește către cruce)
confecționată_n atelierele pa:triarhiei_române↑(privindu-l pe preotul paroh în ochi) ca
[Preotul Dumitru Boboc:(gest al capului: mişcare sacadată pe axa verticală cu direcția de execuție sus-jos)
să cumpărați de la patriarhie_cruci↑(ridicînd privirea către credincioşii din fața sa)<zîmbet>
[Preotul Dumitru Boboc:(atingînd cutia şi crucea cu mîna stîngă)
şi:↑acuma:sărut-o↑(menținînd privirea ridicată către credincioşi)
[Preotul Dumitru Boboc:(aplecîndu-se către cruce o sărută)
ia_o_n mînă şi binecuvîntează_i pe_credincioşi↑că_i pentru ei în primul rînd.
Preotul Dumitru Boboc: <zîmbet>(luînd crucea cu mîna dreaptă se întoarce prin stînga către credincioşii din spatele său; cu mîna stîngă lipită pe piept face gestul sfintei cruci, gestul binecuvîntării) dumnezeu_să vă binecuvînteze↑pe toți.(întorcîndu-se către dreapta, aşează cu grijă crucea în cutia de piele)
P.F. Daniel:a:șa bravo↑ <zîmbet> da_cînd_a_nceput biserica_aveai barba albă?(privind către preotul din fața sa)…".

Interacțiunea dintre cei doi *co-predicatori* determină într-o formă sau alta şi anumite modele comportamentale pentru *receptorul colectiv*.

Prin *autosincronie* (sinergia între ceea ce este comunicat verbal şi ceea ce este comunicat gestual) şi *eterosincronie* (sinergia cu ceea ce este transmis sau comunicat de către credincioşi, auditoriu sau/şi co-predicator), predicatorul îşi va ajusta discursul mai ales în funcție de *receptorul colectiv* aflat în fața sa, în relație cu care îşi coordonează argumentarea şi interacțiunea de asemenea prin:

Gesturi simultane şi complementare (la apariția predicatorului, înainte de momentul rostirii predicii participanții la eveniment işi ajustează postura, plecînd capetele, gest al disponibilității de a asculta cuvîntarea). Auditoriul nu rămîne inert din punct de vedere gestual atunci cînd predicatorul i se adresează; construcția dialogică a discursului religios permite captarea unor semnale dinspre auditoriu către emițător. Reacțiile receptorilor îl ajută pe emițător nu doar să emită ci să „recepteze" şi să sincronizeze discursul în funcție de „validarea interlocutivă" primită de la auditoriu. Aceşti „régulateurs" (Orecchioni 1996: 5) devin în anumite momente chiar „replici interacționale": *gestuale*, generate de aşa numiții „declanşatori semiotici" (Onu 2005: 9) în momentul rostirii *textului*, adică al formulei de început, sau atunci cînd formula este repetată median sau final de către

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

predicator, credincioşii fac semnul crucii (foto nr. 28): „…dumnezeu↑să-i dăruiască_sme:renie↑(mişcare a capului pe axa orizontală cu direcţia de execuţie dreapta-centru)să-i dăruiască rugăciune↑să-i dăruia:scă_credincioşie faţă de biserica_şi mi:tropolia pe care_o sluje̦şte aici în moldova↑+să-i dăruiască:putere↑ (mişcare scurtă a capului pe axa sus-jos)de a sluji_biserica_locului↑şi_a

se_ numi↑ şi EL şi NOI

[Unii dintre credincioşi: (făcînd semnul crucii, cu capetele plecate)…" (pareneză la Hirotesie).

• *Gesturi succesive şi simetrice* (gestul crucii executat de către predicator atrage reacţia simetrică a credincioşilor): „…s'aducem_slavă preasfintei↑treimi↓+(ridicînd mîna dreaptă cu tot cu cruce la frunte)tatăl↓+fiul↓+(jos spre piept)şi duhul sfînt↓+(atingînd umărul drept)amin.(revine cu crucea din mîna dreaptă în dreptul inimii, mîna stîngă pe lîngă corp, face plecăciune)să ne_ajute↑dumnezeu.<zîmbet>(face un pas în faţă deschizînd larg braţele)

Credincioşii: amin.(unii dintre ei făcînd semnul crucii)…" (pareneză la sfinţirea picturii din Biserica Monument a Mănăstirii Hadîmbu, foto nr. 29).

În corpusul de pareneze pe care l-am propus spre analiză observăm că aşa numitele acte non-lingvistice, mimo-gestuale, respectă scopurile generale ale „utilizării" inventariate de Septimiu Chelcea: „a accentua (to accent) o anumită parte a mesajului verbal"; a întări (to complement) tonul general sau atitudinea transmisă prin mesajul verbal; a regla (to regulate) transmiterea mesajelor verbale; a repeta (to repeat) ce s-a spus verbal; a înlocui (to substitute) unele cuvinte sau mesaje verbale" (Chelcea 2005: 39).

4. Empatia şi comportamentul de rol. Gesturile„expresive"

Pasiunile implică bineînţeles sentimentele, emoţiile, pe scurt viaţa afectivă opusă vieţii intelectuale şi celei sociale: „la passion est ce que l'on appelera, quelques siècles après, la conscience (de soi), puisqu'elle exprime une réaction à autrui, une image de soi comme étant vue par l'autre, une réflexivité, un spectacle, une conscience observante" (Meyer 2007: 14, *apud* Tamine 2011: 66). Dispozitivul cartezian propune un număr de şase pasiuni „primitive" din a căror extensie şi combinaţie rezultă celelalte. Acestea şase sînt: admiraţia, dragostea, ura, dorinţa, bucuria şi tristeţea. Pentru că ele sînt de cele mai multe ori insesizabile şi imateriale, pot fi observate, analizate, codificate doar dacă sînt abordate în funcţie de modul în care ele se manifestă, prin exprimarea sau reprimarea lor, adică prin urmele şi efectele pe care le lasă sau le au asupra *corpului*[14]. „Pasiunile", atunci cînd vine vorba despre manifestarea lor în discurs, sînt înlocuite în literatura de specialitate contemporană cu „empatia". Dacă primul termen specific secolului al XVII-lea desemna în sens larg toată gama de stări afective, indiferent de intensitatea şi de durata lor, cel de-al doilea, mai actual, este utilizat cu un sens mai restrîns fiind definit astfel: „On appelle empathie le partage simultané d'états psychocorporels, c'est-à-dire le fait qu'au même instant, les partenaires de l'interaction vivent et éprouvent un état semblable. Les phénomènes empathiques sont nombreux dans toute interaction et prennent parfois des formes évidentes, par exemple…dans tous les petits mouvements « en miroir » " (Cosnier, în Cabin 1998: 183).

Definiţia empatiei ca *afect*, separă noţiunea de ceea ce este numit, în sens larg, „sentiment": afectele sînt legate strict de un anume eveniment care le declanşează, sînt „trăiri psihice" cu o durată limitată şi de cele mai multe ori ele apar ca un act involuntar.

[14] Pentru o analiză în detaliu a pasiunilor şi în relaţie cu fizionomia, vezi volumul Dubois/ Winkin 1988.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Interacțiunile „față în față" trebuie să abordeze acest nivel, ce corespunde, din setul de întrebări pe care partenerii comunicării şi le pun unul despre celălalt (vezi *supra*), ultimei dintre ele: „Ce gîndeşte receptorul?" sau mai degrabă „Ce simte el?". Este vorba despre evaluarea *afectivă* a receptorului colectiv în cazul cuvîntării parenetice prin exploatarea „relațiilor" ce se stabilesc prin comunicare între predicator şi receptori: „Cînd A îi vorbeşte lui B, cuvintele pe care le utilizează, oricare ar fi ele, vor îndeplini aceste două roluri: vor vorbi lui B de A aducînd astfel anumite informații cu privire la o anumită percepție sau informație pe care A o posedă; vor fi o cauză sau bază pentru acțiunile ulterioare ale lui B" (traducere aproximativă din Bateson 1951: 195).

Ceea ce este important de subliniat este faptul că cel de-al doilea termen, astfel definit, nu intră în contradicție cu „comportamentul de rol"[15], ci dimpotrivă justifică diversitatea formelor de manifestare a lui prin capacitatea de adaptare şi receptare a datelor inițiale, anterioare discursului. Realizările relațiilor de rol diferă în funcție de situația socială (rolul instituțional rămîne stabil, însă rolul discursiv variază în funcție de relația care se stabileşte cu auditoriul); comportamentul de rol fiind diferit. Cînd spunem aceasta ne referim la faptul că, în cadrul *comportamentului de rol* apar variații ale *comportamentului strategic* astfel încît raportarea la auditoriu de exemplu se face diferit, în funcție de tipul acestuia. *Circumstanța*, ca pretext ce generează momentele sociale la care sînt ținute cuvîntările ocazionale, joacă în acest sens un rol important, pentru că, de fapt, contaminează tonusul general al comunicării (adică *starea emoțională a interacțiunilor* în termeni goffmanieni, pentru că unele contexte au tentă disforică, altele tentă euforică), iar în acest sens implicarea, adaptarea şi angajarea în discurs presupune şi adoptarea unor *contracte diferite de vorbire* („contrat de parole")[16]. Predicatorul trebuie să decodeze cu precizie indiciile emise de către receptorii săi şi în acelaşi timp trebuie să cunoască în detaliu parametrii contextuali ai comunicării pentru ca *proiectul său de vorbire* să poată fi aplicat cu succes: *cunoştințe despre localizarea spațială şi temporală*; *cunoştințe despre nivelul de formalitate*; *cunoştințe despre tematica adecvată*, *cunoştințe despre domeniu (determinarea registrului de limbă)*[17].

„Rolul instituțional"[18] al predicatorului este stabil şi corespunde *statutului* acestuia, însă „prezentarea de sine" a predicatorului, dincolo de aceste forme fixe, prestabilite, depinde şi

[15] Pentru Goffman (1961: 85), rolul şi statutul sînt două noțiuni ce pot fi definite în paralel astfel: „A status is a position in some system or pattern of positions and is related to the other positions in the unit to reciprocal ties, through rights and duties binding on the incumbents. Role consists of the activity the incumbent would engage in were he to act solely in terms of the normative demands upon someone in his position". Autorul mai adaugă că rolul aşa cum este el definit mai sus în sensul său normativ trebuie să fie înțeles separat de ceea ce înseamnă *role performance* sau *role inactment*, *comportamentul de rol*. Preotul este implicat în ceea ce acelaşi autor numeşte *role-set* (alți preoți, dascăl, pălimar, etc.), iar *comportamentul de rol* se divide în „role sectors" sau „subroles": preot-preot, preot-credincios, preot-auditoriu universal).

[16] „Contractul de vorbire" (t.n.) reprezintă totalitatea constrîngerilor ce codifică *practicile socio-lingvistice* şi care sînt rezultatul condițiilor de *producere-receptare* (circumstanțele discursive) ale actului de discurs. Acest „contract de vorbire" oferă un anumit statut socio-lingvistic subiecților. În acest sens, în funcție de destinatarii dicursului parenetic : grupul, publicul sau mulțimea, predicatorul încheie „contracte de vorbire diferite"; vezi în acest sens Charaudeau 1957: 50, 54.

[17] Despre „parametrii contextuali" astfel definiți, vezi Lyons 1977.

[18] Vezi în acest sens şi Maingueneau 2009: 110.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

de elementele non-verbale (mimică, gesturi, artefacte) care trebuie să co-funcționeze cu *rolul discursiv* susținut prin însuși discursul ținut. *Rolul discursiv* poate diferi, de la o situație la alta, de cel *instituțional*: predicatorul va adopta un rol discursiv „ocazional" în funcție de context. Bineînțeles, predicatorii își vor valida poziția adoptată sau rolul discursiv, prin anumiți „indici" ai rolului instituțional, non-verbali și verbali, de tipul celor pe care literatura de specialitate îi numește „status reminder" (Collett 2005: 54), deși ei apar ca indicatori afectivi, ai atașamentului (foto nr. 30).

Erwing Goffman vorbește despre „angajarea într-o situație de circumstanță" (așa cum sînt și situațiile la care ne referim atunci cînd analizăm discursurile parenetice) care trebuie să fie una corespunzătoare situației în sine. Pentru aceasta, implicarea într-o astfel de circumstanță este foarte importantă și se traduce prin mobilizarea resurselor intelectuale și afective, adică prin „to be involved *within* it"[19] (Goffman 1963: 37). Angajamentul său va deveni evident prin toate formele de exprimare a lui, adică prin formele de manifestare ale „dialectului corporal" sau *dialect al angajamentului* (Goffman 1963: 37), încorporat în sfera mai largă a *dialectului situațional*[20]. Angajamentul predicatorului va transpare din tot ceea ce înseamnă *dispossition a agir* către auditoriu. Este vorba despre comportamentul nonverbal, verbal și paraverbal care furnizează auditoriului detalii despre implicarea sa în activitatea discursivă și despre coerența sa discursivă: „Ce que dit le locuteur devra être discursivement cohérent avec ce qu'il professera plus tard...comme pragmatiquement consistant avec ses actions antérieures et futures" (Vernant 1997: 70). Empatia este un resort al argumentării pentru că este de fapt un proces prin care se atribuie și în același timp sînt expuse afecte: mimica facială în particular este considerată a fi principalul suport expresiv ce privilegiază afișarea anumitor emoții și stări; în același timp, ceilalți indici corporali (gesturi, posturi) relevă mai degrabă intensitatea emoțională sau afectele tonice. Gama acestor indici intră în categoria largă a unui grup distinct de gesturi, din categoria celor„*co-verbale*", pe care nu le-am inserat în prima parte a lucrării, pentru că ocupă un loc aparte și anume: „gesturile expresive" (încadrate de către Ekman, 1969: 49-98, în categoria gesturilor „emblemă"). Acestea exprimă stări interioare și de cele mai multe ori, însoțind un discurs verbal, întăresc sau atenuează forța unui act ilocutoriu realizat prin enunț. Notăm statutul special al acestora, așa cum a fost punctat de către Carole Chauvin și Jean-Marc Colletta: „A noter que la mimo-gestualité expressive est souvent de nature emblématique : la définition sémiotique des emblèmes convient en effet è la plupart des expressions faciales. Les classer parmi les mouvements co-verbaux a du sens dans une perspective fonctionnelle : nous produisons sans cesse des expressions faciales au cours des activités de parole. Mais on prendra garde au fait que leur statut sémiotique est, au moins pour les mimiques les plus conventionnelles, distinct de celui des autres co-verbaux" (Colletta, în Barrier 2001: 39).

Ceea ce ne interesează însă, cu atît mai mult în lucrarea de față, este faptul că *empatia* se manifestă în principal prin modificări fiziologice: *gesturi*, *mimică*, *atitudini corporale*. Prin aceasta ele devin instrumente ale persuasiunii orientînd alegerea argumentelor în

[19] În legătură cu terminologia adoptată, autorul notează următorul aspect: „I propose to use the term «involvement within the situation» to refer to the way the individual handles his situated activities, and will refrain for the moment from using the phrase «involvement in the situation» at all".

[20] Termenul de „dialect situațional" se referă la diferitele forme de utilizare a limbajului în situații specifice și este introdus de către Joos 1957.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

funcție de starea emoțională a auditoriului, adică de „pathosul proiectiv”[21] (t.n.) (*le pathos projectif*, în Tamine 2011: 62). Nu este greu de dedus că un discurs este reușit atunci cînd diferența între *pathosul proiectiv* și cel *efectiv* este cît mai mică; predicatorul nu se va adresa și nu se va manifesta în situații cu tentă disforică la fel ca în situațiile cu tentă euforică: „Prin empatie se înțelege (tocmai) împărtășirea sincronică a stărilor psiho-corporale, altfel spus, faptul că în același moment partenerii de interacțiune trăiesc o stare asemănătoare” (Cosnier 2007: 94).

Empatia este cu adevărat unul din factorii de bază ai relaționării eficiente, pe toate cele trei planuri vizate de altfel de procesul complex al argumentării prin discurs. Predicatorul va reuși printr-un set de inferențe și alte procedee definite de către pragmatica actuală, asupra cărora am mai insistat, să:

A. perceapă în principal reprezentările receptorului colectiv și de asemenea pe cele ale co-predicatorului său (empatia de gîndire);

B. perceapă acțiunile și reacțiile acestora (empatia de acțiune);

C. perceapă afectele lor (empatia de afecte) (Cosnier 2007: 94).

În procesul de schimb al semnalelor afective Jacques Cosnier vorbește despre un mecanism numit „échoïsation” sau „sincronie mimetică” (Cosnier, în Cabin 1998: 147) ce permite anumite inferențe emoționale. Teoria percepției afectelor celorlalți se bazează așadar pe rolul fenomenului de „ecou corporal” ce se instaurează între interactanți. Inducția evenimențială precisă va produce fie o adaptare „ecou” a atitudinii predicatorului sau în orice caz una aproape similară *stării emoționale generale a interacțiunii* în termeni goffmanieni. Așa cum am mai amintit, predicatorul este *agi* et *agissant*, adică cel care acționează, dar cel asupra căruia se și acționează; el este în primul rînd ***receptor***.

Parenezele, după cum am punctat anterior, sînt în ansamblu preponderent morale, de aceea secvențele de tip *laudatio* sînt numeroase. Astfel de secvențe nu rămîn neimpregnate de amprenta celui care emite *elogiul* sau *blamul*. Dacă la nivel verbal am identificat forme diverse de elogiere, ele nu rămîn nemarcate la nivel gestual. Parenezele analizate sînt rostite fie în momente de bucurie, fie de mîngîiere[22], de aceea, aceste inducții evenimențiale precise le permit predicatorilor să facă anumite „inferențe afective” (Cosnier 2007: 93) și mai ales să empatizeze cu *referenții extradiscursivi* ai elogiului său: stareț, obștea monahală (auditoriul și cei care au conlucrat efectiv sau implicit la pictarea frescelor sfințite), nași, absolvenți, studenți, părinți, sobor etc. Gesturile expresive conotează discursul verbal și cele mai multe dintre ele apar la nivelul feței: „…fața rămîne principala sursă de informație despre stările…emoționale” (Collett 2005: 46).

Așadar, în parenezele analizate, identificăm o *participare afectivă* intensă din partea predicatorului, empatia manifestîndu-se prin diverse „microsemnale” (Collett 2005: 18) la nivelul feței de această dată care exprimă bucurie: prin zîmbete sigilate, privire panoptică alături de gesturi largi ale brațelor, cu palmele deschise sau chiar zîmbet larg și contact vizual intens: foto nr. 33) sau dimpotrivă, durere împărtășită (tristețea este, din acest punct

[21] În lucrarea amintită se disociază două dimensiuni ale *ethosului* și două dimensiuni ale *pathosului*: „il existe un ethos projectif”, celui que le public imagine et un ethos effectif, celui que le locuteur cherche à mettre en oeuvre dans son discours, un pathos projectif, que le locuteur imagine, et un pathos effectif, celui du public qui l’écoute”.

[22] Literatura de specialitate preferă din acest punct de vedere clasificarea lor în: „pareneze cu caracter festiv, de bucurie” și „pareneze de mângăiere, la diferite încercări ale vieții”, în Gordon 2001[b]: 50.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

de vedere şi cea mai empatică) prin: sprîncenele căzute, menţinerea privirii plecate şi evitarea contactului vizual direct cu familia îndurerată: foto nr. 31, 32.

Nu putem să nu punctăm faptul că există implicit şi o *relaţie empatică* între participanţii la spectacolul ritualic, relaţie generată in principal de faptul că ei devin parteneri ai unei interacţiuni. Astfel, fără a ne putea pronunţa asupra celorlalte aspecte datorită văditei lor eterogenităţi psiho-sociale, reacţiile empatice în astfel de „situaţii colective" (Cosnier 2007: 102-103) au loc pe două planuri: o reacţie în relaţie cu modelele pe care le oferă situaţia discursivă şi discursul în sine şi o relaţie empatică manifestată cu ceilalţi participanţi din colectivitate, care s-au reunit fiind impulsionaţi de *afectele* induse evenimenţial; aceştia (participă împreună şi în anumite momente îşi manifestă ritual anumite emoţii): pareneza la „Ziua Absolventului" şi pareneza la înmormîntare sînt ilustrative în acest sens.

Concluzii

Studiul „polifoniei" *semnalelor corporo-vizuale dinamice* a fost elaborat, în lucrarea de faţă, pornind de la suportul textual, publicat în mare parte în Luminiţa Hoarţă-Cărăuşu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Ia□i, Ia□i, 2013, p. 60-99. Transcrierile de pe format audio-video s-au făcut respectînd convenţiile de transcriere propuse, de asemenea, în Luminiţa Hoarţă Cărăuşu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iaşi, 2005, p. 11-13, şi prin notarea amănunţită a elementelor nonverbale (abordare microanalitică). Precizăm, de asemenea, că evenimentele capturate au fost analizate, în primă fază, prin metoda empirică a observaţiei, adică prin inserarea în cadrul grupului de auditori. Analiza s-a fundamentat pe viziunea *co-funcţionării gestualitate-limbaj*, susţinută de concepţia „multicanal" asupra comunicării, pentru care am optat încă de la început. Am insistat, în special, asupra rolului funcţional-pragmatic al gestului, al privirii şi al contactului vizual care stabileşte „relaţii", precum şi pe funcţia persuasivă pe care o îndeplineşte comunicarea gestuală (ca practică socială, moştenire culturală şi chiar revelatoare a identităţii individului) în discursul religios ocazional, ca discurs argumentativ. Gesturile care însoţesc discursurile analizate în lucrarea de faţă devin, după cum am ilustrat, deopotrivă, *procedeu retoric* şi *expresie fizică a sentimentelor sau ale emoţiei*, mai ales pentru că parenezele, prin specificul lor, sînt rostite în „circumstanţe" speciale, diferite de slujbele duminicale. Gestualitatea co-verbală îndeplineşte, atît atunci cînd însoţeşte discursul orientat argumentativ către „receptorul colectiv", dar şi cînd devine instrument al intersincronizării argumentative dintre co-predicatori (sau co-vorbitori), funcţii diverse, complementare: *a accentua*, *a regla*, *a repeta*, *a înlocui*, *a întări*, etc. Dintre acestea, altele două sînt, considerăm, esenţiale receptării eficiente a argumentării în discursul religios ocazional, adresat unui auditoriu de cele mai multe ori eterogen din punct de vedere confesional: gesturile co-verbale ajută la memorarea vizuală a informaţiei devenind în acelaşi timp „comentariu vizual şi permanent al enunţului" (t.n., Calbris 1989: 210).

Bibliografie

Aramă, George, *Omiletica*, Editura Imprimeria Independenţei, Bucureşti, 1922.

Austin, J.L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, traducerea în româneşte de Corneanu Sorana, Editura Paralela 45, Piteşti, 2005.

Aubrey Fisher, *Interpersonal Communication: Pragmatics of Human Relationships*, University of Utah, Random House, New York, 1987.

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Barrier, Guy, *Intensité et étendue en analyse du geste, application à des situations télévisuelles*, în: Barrier, Guy et Pignier, Nicole (coord.), *Sémiotiques non verbales et modèles de spatialité. Textes du congrès Sémio 2001*, Editura Pulim, 2001.

Barthes, Roland, *L'anciene rhétorique* în „Recherches rhétoriques", Communications 16, Éditions Seuil, Paris, 1970, p. 212.

Bateson, G., Birdwhistell, Goffman, R., Erwing, Hall, E.T., Jackson, D., Scheflen, A., Sigman, S., Watzlawick, P., *La nouvelle communication,* textes recueillis et présentés par Yves Winkin, traduction de D. Bansard, A. Cardoen, M. C. Chiarieri, J. –P. Simon et Y. Winkin, Éditions du Seuil, Paris, 1981.

Bateson, Gregory, Jurgen, Ruesch, *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*, New York, Norton, 1951.

Calbris, Geneviève, *Elements of meaning in gesture*, translated by Mary M. Copple, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2011.

Calbris, Geneviève, Porcher, Louis, *Geste et communication. Langues et apprentisage des langues*, Collection dirigée par H. Besse et E. Papo, École normale supérieure de Fontenay – Saint-Cloud CREDIF, Hatier, Paris, 1989.

Charaudeau, Patrick, *Langage et discours. Éléments de semiolinguistique. Théorie et pratique*, Hachette, Paris, 1957.

Chauvin, Carole, Colletta, Jean-Marc, *La gestualité dans les jeux chantés du folklore enfantin: description, transcription et analyse*, în: Barrier, Guy et Pignier, Nicole (coord.), *Sémiotiques non verbales et modèles de spatialité. Textes du congrès Sémio 2001*, Editura Pulim, 2001.

Chelcea, Septimiu, Ivan, Loredana, Chelcea, Adina, *Comunicarea nonverbală: gesturile şi postura. Cuvintele nu sunt de-ajuns*, Editura Comunicare.ro, Bucureşti, 2005.

Collett, Peter, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, traducere din engleză de Alexandra Borş, Editura Trei, Bucureşti, 2005.

Corazze, Jacques, *Les communications non-verbales*, Presses Universitaires de France, Paris, 1980.

Cosnier, Jacques, *Étude de la mimogestualité*, în: Pléty, R. (dir.), *Éthologie des communications humaines. Aide-mémoire méthodologique*, Presses Universitaires de Lyon, 1993.

Cosnier, Jacques, *Empathie et communication. Partager les émotions d'autrui*, în : Cabin, Philippe (coord.), *La communication. Etat des savoirs*, Éditions Sciences Humaines, Auxerre Cedex, 1998.

Cosnier, Jacques, *Les gestes du dialogue*, în: Cabin, Philippe (coord.), *La communication. Etat des savoirs*, Éditions Sciences Humaines, Auxerre Cedex, 1998.

Cosnier, Jacques, *Préface*, în: Barrier, Guy et Pignier, Nicole (coord.), *Sémiotiques non verbales et modèles de spatialité. Textes du congrès Sémio 2001*, Editura Pulim, 2001.

Cosnier, Jacques, *Introducere în psihologia emoțiilor şi a sentimentelor. Afectele, emoțiile, sentimentele, pasiunile*, Editura Polirom, Iaşi, 2007.

Desclés, Jean-Pierre, Guibert, Gaël, *Le dialogue, fonction première du langage. Analyse énonciative de textes*, Honoré Champion Éditeur, Paris, 2011.

Dubois, Philippe, Winkin, Yves, *Rhétoriques du corps*, Éditions Universitaires, De Boeck Université, Bruxelles, 1988.

Florescu, Vasile, *Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973.

Goffman, Erving, *Behavior in public places. Notes on the social organization of gatherings*, The Free Press, New York, 1963.

Goffman, Erving, *Encounters. Two studies in the sociology of interaction*, copyright 1961 by The Bobbs-Merrill Company, Inc. A Subsidiary of Howard W. Sams &Co., Inc. Indianapolis, New York, Fifth Printing.

Goffman, Erving, *Façons de parler*, traduit de l'americain par Alain Kihm, Les Éditions de Minuit, Paris, 1987.

Gordon, Vasile, *Introducere în omiletică*, Editura Universității din Bucureşti, 2001[a].

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Gordon, Vasile, *Predica ocazională (Pareneza). Consideraţii teoretice şi exemplificări, Teză de doctorat în teologie*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ordotoxe Române, Bucureşti, 2001[b].

Grice, H.P, *Logic and Conversation*, Harvard University, 1967.

Hall, E.T., *La dimension cachée*, Éditions du Seuil, Paris, 1971.

Hoarţă Cărăuşu, Luminiţa, *Teorii şi practici ale comunicării*, Editura Cermi, Iaşi, 2008.

Joos, Martin, *Readings in Linguistics*. The Development of Descriptive Linguistics, 1925-1956, University of Chicago Press, Chicago, 1957.

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les interactions verbales*, tome I, Paris, Ed. Armand Colin, 1990.

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Éditions du Seuil, Paris, 1996.

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les actes de langage dans le discours. Théorie et foctionnement*. *Cursus*, sous la direction de Henri Mitterand, Armand Colin, Paris, 2012.

Krieg-Planque, Alice, *Analyser les discours institutionnels*, Série « discours et communication » dirigée par Dominique Maingueneau, Armand Colin, Paris, 2013.

Lardellier, Pascal, *Teoria legăturii ritualice. Antropologie şi comunicare.*, Traducere de Valentina Pricopie, Editura Tritonic, Bucureşti, 2009.

Lyons, John, *Semantics*, Cambridge University Press, 1977.

Maingueneau, Dominique, *Les termes clés de l'analyse du discours.* Nouvelle édition revue et augmentée, Éditions du Seuil, Paris, 2009.

Maury-Rouan, Claire, *Mimiques, regards et activités discursives*, în: Barrier, Guy et Pignier, Nicole (coord.), *Sémiotiques non verbales et modèles de spatialité*. *Textes du congrès Sémio 2001*, Editura Pulim, 2001.

Montredon, Jacques, *De la gestualité co-verbale, dimensions cognitives et symboliques*, în: Barrier, Guy et Pignier, Nicole (coord.), *Sémiotiques non verbales et modèles de spatialité*. *Textes du congrès Sémio 2001*, Editura Pulim, 2001.

Onu, Constantin, *Semnele credinţei*, Editura Universităţii din Piteşti, Piteşti, 2005.

Quintillien, *Le secret de Démosthène*, Collection *Le corps éloquent*, traduit par Françoise Desbordes, Les Belles Lettres, Paris, 1995.

Picard, Dominique, *Les règles du savoir-vivre*, în: Cabin, Philippe (coord.), *La communication. Etat des savoirs*, Éditions Sciences Humaines, Auxerre Cedex, 1998.

Rovenţa-Frumuşani, Daniela, *Argumentarea. Modele şi strategii*., Editura BIC ALL, Bucureşti, 2000.

Searle, John R., *Speech acts, An essay in the philosophy of language*, Cambridge University Press, Cambridge, reprinted 1983.

TamineGardes, Joëlle, *La rhétorique*, Armand Colin, Paris, 2011.

Van Dijk A., Teun, *Studies in the pragmatics of discourse*, Mouton Publishers, The Netherlands, 1981.

Vernant, Denis, *Du discours à l'action. Études pragmatiques.* Presses Universitaires de France, Paris, 1997.

Resurse online*:*

Paul Ekman and Wallace V. Friesen, „The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, Coding", în *Semiotica*, San Francisco University, California, 1969 (1), p. 49-98. http://www.paulekman.com/publications/journal-articles-book-chapters

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 1

Foto 2

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto. 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Foto 10

Foto 11

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 12

Foto 13

Foto 14

Foto 15

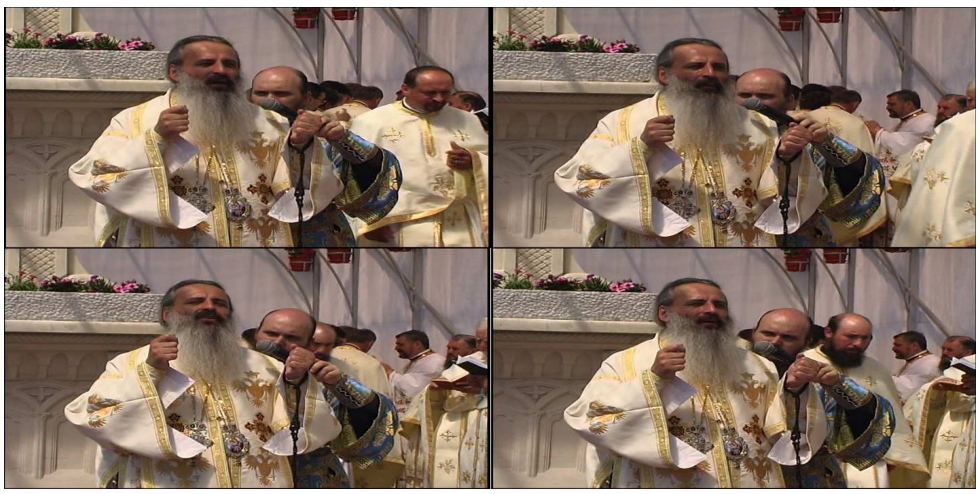

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 16

Foto 17

Foto 18

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 19

Foto 20

Foto 21

Foto 22

Foto 23

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 24

Foto 25

Foto 26

BDD-A6995 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)

Foto 27

Foto 28

Foto 29

Foto 30

Foto 31

Foto 32

Foto 33

BDD-A6995 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.87 (2026-11-08 17:56:04 UTC)